

BO LICZĄ SIĘ WSPÓLNE CELE

KOMPETENCJE I KAPITAŁY SPOŁECZNO-KULTUROWE W ŚWIECIE NIEDOBORU I RESENTYMENTU

Analiza i interpretacja wyników badań jakościowych i ilościowych pracowników socjalnych oraz młodzieży (w wieku 15-24 lata)
z wybranych gmin i powiatów na Warmii i Mazurach.

"Instytut Badawczo-Szkoleniowy" Sp. z o.o.
w partnerstwie ze Stowarzyszeniem "TRATWA"

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

Projekt współfinansowany ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

Autorka: Prof. dr hab. Barbara Fatyga

Współpraca:

dr Magdalena Dudkiewicz

dr Marcin Sińczuch

Katarzyna Chwieduk

Ryszard Michalski

Olsztyn 2012

SPIS TREŚCI

Zawartość

1	Nota metodologiczna do wszystkich raportów z badań	5
1.1	Opis realizacji badań jakościowych i ilościowych	5
1.2	II. Stopień realizacji i ostateczny charakter prób w badaniach jakościowych i ilościowych	7
2	Wyjaśnienia wstępne.....	10
2.1	Uwagi o wybranym podejściu metodologicznym	10
2.2	Uwagi o metodach wykorzystanych do pracy analitycznej z materiałem empirycznym.....	12
2.3	Łacińska pułapka.....	14
3	Charakterystyka światów społecznych pracowników socjalnych i młodzieży	16
3.1	Główne kategorie świata społecznego badanych i ich temperatury emocjonalne.....	16
3.2	Światy JA pracowników socjalnych i młodzieży: ich struktura i relacje na podstawie analizy inwentarza	23
3.3	Analiza wyników TST	31
3.4	Kompetencja aksjologiczna pracowników socjalnych i młodzieży: analiza porównawcza deklarowanych w badaniu ilościowym wartości.....	43
3.5	ŚWIATY MY PRACOWNIKÓW SOCJALNYCH I MŁODZIEŻY	47
3.6	PODMIOTOWE I PRZEDMIOTOWE ŚWIATY SPOŁECZNE W INWENTARZU ONI ORAZ W BADANIACH ILOŚCIOWYCH.....	57
3.6.1	Ogólna charakterystyka światów ONYCH.....	57

3.6.2	Środowisko i warunki pracy pracowników socjalnych <i>versus</i> środowisko rodzinne młodzieży	60
3.6.3	Klienci pomocy społecznej <i>versus</i> otoczenie społeczne młodzieży	66
3.6.4	Opisy warunków życia	79
4	KOMPETENCJE POZNAWCZE I SPOŁECZNO - KULTUROWE PRACOWNIKÓW SOCJALNYCH I MŁODZIEŻY	83
5	Spis tabel.....	91
6	Spis wykresów.....	93

1 Nota metodologiczna do wszystkich raportów z badań

1.1 Opis realizacji badań jakościowych i ilościowych

Podstawą wniosków i interpretacji zawartych w raportach opracowanych przez panel ekspertów projektu są wyniki: eksploracyjnego badania jakościowego i eksploracyjno - zasięgowego badania ilościowego przeprowadzonego w maju 2012 roku na próbach pracowników socjalnych oraz młodzieży w wieku 15 - 24 lata bądź zagrożonej (pozostającej w tzw. dryfie edukacyjnym), bądź już należącej do tzw. odpadu szkolnego, bądź też bezrobotnej i pobierającej świadczenia z pomocy społecznej¹.

Eksploracyjne badanie jakościowe objęło celowe próbki N=19 pracowników socjalnych i N=18 przedstawicieli młodzieży – czyli po 2 osoby z gmin województwa Warmińsko - Mazurskiego, w których co najmniej ¼ populacji (25%) pobiera zasiłki². (Skomplikowaną procedurę doboru próby na podstawie kilkunastu różnych wskaźników i jej strukturę opisałam w koncepcji badań; jej skróconą wersję przedstawiłam poniżej w tabeli1). Ze względu na niewielkie liczebności w obu grupach respondentów i konieczność utrzymania etycznej zasady zapewnienia anonimowości badanych osób podaję tu tylko, że oba moduły badania łącznie zostały wykonane z osobami mieszkającymi w opisanych wyżej gminach lub pracującymi w tych gminach i powiatach (w Ośrodkach Pomocy Społecznej lub Powiatowych Centrach Pomocy Rodzinie). Z tych samych powodów analizy i interpretacje dotyczące tej części badań uwzględniają kryterium zróżnicowania

¹ Por.: opis próby w koncepcji badawczej.

² Ze względu na fakt, iż jedna osoba więcej przyjechała do Olsztyna w terminie przeprowadzania badań (najprawdopodobniej zakładając, iż chodzi o „jakiś” szkolenie), ta próbka jest większa.

badanych wg płci tylko na poziomie ogólnych zestawień. Mogę podać, że w obu próbkach znacząco przeważały kobiety (odpowiednio dla pracowników socjalnych - 15:4 i dla młodzieży - 15:3). To badanie zrealizowaliśmy: w grupie pracowników socjalnych przy pomocy tzw. FGI (wywiadów zogniskowanych), zaś w grupie młodzieżowej narzędziem był wywiad swobodny z dyspozycjami. W obu grupach prosiliśmy również po wywiadach o wypełnienie TST (Testu Dwudziestu Stwierdzeń)³.

Eksploracyjno - zasięgowe badanie ilościowe objęło N=180 pracowników socjalnych z GOPS, MOPS i PCPR Warmii i Mazur oraz N=180 osób ze środowisk młodzieżowych. W tych próbach, mających wg założeń także charakter celowy, podobnie jak w poprzednich, przeważały kobiety (wśród pracowników socjalnych proporcja wyniosła 167: 11 osób; 2 osoby nie wskazały płci w odpowiednim pytaniu. W próbie młodzieżowej proporcja kobiet i mężczyzn wynosi 107:73 osób - i tu braków danych nie ma). Wyniki tego badania – zwłaszcza w zestawieniu z wynikami innych prowadzonych przez nas badań młodzieży i jej środowiska opiekuńczo - wychowawczego okazały się nie tylko interesujące – co staramy się pokazać w szczegółowych raportach, lecz także często zaskakujące. Wydaje się więc, że warto byłoby powtórzyć badania po zakończeniu projektu i tym razem na reprezentacyjnych próbach. Konieczne jest także prowadzenie monitoringu metodami etnograficznymi (przede wszystkim techniką obserwacji uczestniczącej – por. uwagi o „łacińskiej pułapce” w niniejszym raporcie).

³ Decyzja o realizacji TST po wywiadzie, miała, - jak się okazało – pewien wpływ na wyniki testu w wypadku pracowników socjalnych: dzięki temu udało się bowiem odsłonić w teście ich bardziej prywatne (subkonsensualne) autoidentyfikacje i autoprezentacje, składające się na tożsamości badanych osób.

1.2 II. Stopień realizacji i ostateczny charakter prób w badaniach jakościowych i ilościowych

Należy również przypomnieć, że zarekomendowaliśmy do badań oraz realizacji projektu gminy dobrane ze względu na najważniejsze kryterium: odsetek mieszkańców pobierających świadczenia z pomocy społecznej. Zestawione i porangowane są one tutaj w tabeli 1: **pierwszych 9 gmin przewidzianych zostało do badania jakościowego; kolejne 3 gminy uznaliśmy za „rezerwowe” - łącznie daje to 12 gmin – por. niżej.** (Dodatkowo w tabeli zaznaczyłam, które z tych gmin ostatecznie zostały zbadane: **kolorem czerwonym w rubryce „typ gminy” - w badaniu jakościowym; kolorem niebieskim w rubryce „GMINA” - w badaniu ilościowym**).

Tabela 1 Gminy wybrane do badania i realizacji projektu spośród tych, w których odsetek ludności pobierającej świadczenia z pomocy społecznej wyniósł 25% i więcej.

Ranga	GMINA	Typ gminy	% osób korzystających ze świadczeń pomocy społecznej
1	Wieliczki	Wiejska	49,1
2	Sorkwity	Wiejska	40,4
3	Barciany	Wiejska	37,1
4	Kętrzyn	Wiejska	35,7
5	Górowo Iławeckie	Wiejska	35,6
6	Grunwald	Wiejska	34,9
7	Lelkowo	Wiejska	31,1
8	Janowiec Kościelny	Wiejska	29,9
9	Wilczęta	Wiejska	29,2
9	Korsze	Miejsko/Wiejska	29,2
11	Susz	Miejsko/Wiejska	28,5
12	Sępól	Miejsko/Wiejska	28,2
13	Świątajno	Wiejska	28,0
13	Rozogi	Wiejska	28,0
15	Miłki	Wiejska	27,5
16	Wielbark	Wiejska	26,5
16	Biała Piska	Miejsko/Wiejska	26,5
18	Piecki	Wiejska	26,4
19	Lubomino	Wiejska	25,9
20	Srokowo	Wiejska	25,8
21	Pasym	Miejsko/Wiejska	25,6
22	Rychliki	Wiejska	25,4

Ranga	GMINA	Typ gminy	% osób korzystających ze świadczeń pomocy społecznej
23	Świątki	Wiejska	25,3
24	Markusy	Wiejska	25,2
25	Prostki	Wiejska	25,0

Źródło: opracowanie własne

Dodatkowo badania ilościowe (wśród pracowników socjalnych) przeprowadzono w następujących gminach: Purdzie, Stawigudzie, Morągu, Nidzicy, Janowie, Barczewie, Bisztynku, Dywitach, Grodzicznie, Jezioranach, Jonkowie, Kiwitach, Kolnie, Łukcie, Dobrym Mieście, Pasłęku, Bartoszycach, Ornece, Olsztynku, Reszlu oraz w Ostródzie i Olsztynie.

Stopień realizacji założeń przyjętych dla próby należy wyjaśnić zwracając uwagę, że z listy opisanej w tabeli 1 **nie uwzględniono w badaniu jakościowym 5 wskazanych lokalizacji**: Wieliczek, które zajmują niechlubne pierwsze miejsce w rankingu gmin o najwyższym odsetku osób pobierających świadczenia z pomocy społecznej, Grunwaldu, Wilczęt i - jako gmin rezerwowych - Korsz oraz Sępopola; zaś **w badaniu ilościowym nie zbadano także 5 gmin**: Wieliczek, Rozogów, Miłek, Białej Piskiej oraz Prostków. W tym drugim badaniu pojawiła się natomiast liczna grupa lokalizacji pierwotnie nie branych przez nas pod uwagę. O ile wytłumaczeniem w wypadku pracowników socjalnych była potrzeba wypełnienia próby do zakładanej wielkości N=180 osób, to powody niezrealizowania badań w pozostałych gminach z listy winny być wyjaśnione bądź przez koordynatora terenowego, bądź firmę „NetLand” Sp. z o.o. realizującą badania.

Ostatecznie **wszystkie próby zrealizowane w tych badaniach mają charakter tzw. nieprobabilistycznych prób celowo - kwotowych** mogą również (wedle innej, przyjętej terminologii) być określone jako **próby ad hoc** lub **próby okolicznościowe, które są w socjologii m.in. używane w celu badania trudnych i trudno uchwytanych problemów społecznych**. Ma to jednak znaczenie z punktu widzenia ograniczonych możliwości zastosowania statystyk, analiz i interpretacji danych. Warto na koniec jeszcze raz zaznaczyć, że biorąc, z kolei, pod uwagę eksploracyjny charakter niniejszego przedsięwzięcia badawczego **można zdecydowanie uznać, iż zalety osiągniętych wyników przeważają nad pewnymi**

niedociągnięciami procedur w trakcie realizacji poszczególnych etapów badań.

Ostatecznie musimy tylko przestrzec Czytelnika by nie uogólniał wyników na całą populację – zarówno pracowników socjalnych Warmii i Mazur, jak i młodzieży pozostającej w trudnej sytuacji z powodu bądź to jej problemów edukacyjnych, bądź sytuacji na rynku pracy, bądź sytuacji zdrowotnej lub rodzinnej.

2 Wyjaśnienia wstępne

2.1 Uwagi o wybranym podejściu metodologicznym

W interpretacji przedstawionych wyników – jeśli chodzi o wywiady - trzeba uwzględnić:

- zarówno ich typ (FGI w wypadku pracowników socjalnych; wywiad indywidualny – w wypadku młodzieży na etapie badań jakościowych oraz wywiady kwestionariuszowe na etapie badań ilościowych);
- tematykę, (którą, projektując narzędzia, staraliśmy się uczynić maksymalnie porównywalną);
- jak i konkretne scenariusze badań⁴.

Te wybory mają oczywiście swoje konsekwencje dla uzyskanego materiału empirycznego⁵. Niemniej jednak **należy pamiętać, że badani mieli swobodę wypowiedzi, więc to oni decydowali ile miejsca poświęcą poszczególnym, proponowanym przez badaczy, tematom, jakie wątki w nich uwzględnią oraz w jaki sposób będą je przedstawiać**. Podobnie było w wypadku kolejnego narzędzia, wykorzystanego do zbierania danych w badaniach jakościowych: Testu Dwudziestu Stwierdzeń (TST) – to badani decydowali ile (na możliwych 20), i jakich kategorii samoopisu użyją.

Do prezentowanych niżej analiz materiału empirycznego z obu etapów badań zastosowałam podejście metodologiczne, a właściwie baterię różnorodnych technik,

⁴ Mam tu na myśli np. sposób przechodzenia od jednego wątku tematycznego do innego itp. zagadnienia.

⁵ Niektóre z nich sygnalizuję w „Nocie metodologicznej” do wszystkich naszych raportów.

zwanych ogólnie i niezbyt precyzyjnie⁶ **ANALIZĄ TREŚCI**. Muszę to na wstępie wyjaśnić, bowiem **na ogół przyjmuje się, zwłaszcza w badaniach ilościowych, iż wyniki są odnoszone do zbioru (tzw. próby) badanych ludzi, a nie do tego, co ludzie ci mówią lub piszą**. Jednakże w niniejszym raporcie **bardziej interesuje mnie odkrycie jakościowych cech i struktur kompetencji społeczno - kulturowych oraz kapitałów kulturowego i społecznego**, niż określanie reprezentatywności danej cechy czy deklaracji badanych⁷. Drugi ważny – wręcz najważniejszy – powód opisanej decyzji dotyczy kategorii wyłonionych w badaniach jakościowych: procentowanie wyników badania ilościowego do osób, a nie do odpowiedzi sprawiłoby, że **badanie ilościowe musiałabym potraktować jako klasyczne badanie zasięgu, tracąc tym samym możliwość porównywania kategorii pomiędzy badaniami**. Trzeci argument na rzecz przyjętej strategii pracy analitycznej i interpretacyjnej dotyczy charakterystyki materiału z badania ilościowego – tradycyjnie ma on postać danych liczbowych podawanych w procentach. Tak samo – zgodnie z opracowaną przeze mnie metodologią – traktuję tutaj dane z badania jakościowego: są one skrupulatnie liczone i procentowane do ilościowych podstaw każdej kategorii ogólnej. **W ten sposób materiał empiryczny stanowi całość, która może być podstawą budowania jednolitych interpretacji**. Wreszcie czwarty powód wspomnianej decyzji wiąże się z wyborem perspektywy, z której patrzę na wyniki badań: tej perspektywy dostarczyły mi wyniki badania jakościowego, które – co jest, przyznaję niestandardowym, ale jak sądzę, dobrym i efektywnym rozwiązaniem – stanowią tu podstawę wywodu, zaś wyniki ilościowe służą mi przede wszystkim do egzemplifikacji i rozwijania stawianych tam tez. Pojęcia **analiza treści** używam tu również w jego węższym znaczeniu: właściwe dla tych badań analizy treści służyły także rzetelnemu **odtworzeniu sensów przypisywanych przez badanych ich wypowiedziom**.

⁶ Por. niżej, gdy piszę o zastosowaniu wąskiego rozumienia tego pojęcia.

⁷ Jest to tym bardziej uzasadnione, że charakter prób osobowych nie zezwala na uogólnianie wyników na odpowiednie populacje (por. nota metodologiczna do raportów z badań), ale za to charakter treściowy zebranego, przebogatego materiału umożliwia jego zarówno jakościową, jak i ilościową analizę.

2.2 Uwagi o metodach wykorzystanych do pracy analitycznej z materiałem empirycznym

W pracy analitycznej **wykorzystałam najpierw metodę „Inwentarz JA-MY-ONI”**⁸ - umożliwił on wyodrębnienie ogółem **5.766 wyrażen** opisujących (N=19 zbadanych metodą FGI) pracowników socjalnych jako:

- osoby (**„Inwentarz samoopisu JA”**); zawierający zarówno autoprezentacje jednostek, jak i – w tym wypadku⁹ - ich autoidentyfikacje z grupami i/lub rolami społecznymi;
- ich najbliższe, wspólnotowe środowisko społeczne, czyli to, które opisywali używając słowa my (**„Inwentarz MY”**); czyli potencjalnie – jak uważają socjologowie - najsilniejsze autoidentyfikacje z grupami społecznymi, co tym razem wcale nie okazało się oczywiste;
- **podmiotowy i rzeczowy „Inwentarz ONI”**, opisujący zarówno **warunki pracy i życia**, jak i społeczne **grupy odniesienia** pracowników socjalnych¹⁰.

Taki sam inwentarz – liczący aż **11.618 wyrażen**¹¹ - odtworzyłam dla, badanej wywiadami indywidualnymi, młodzieży (N=18) z gmin, w których co najmniej ¼ populacji pobiera świadczenia z pomocy społecznej (por.: koncepcję badań oraz notę metodologiczną do obecnie przedstawianych wyników). **Analizy inwentarzy służą do określenia kręgów bliskości i dystansów społecznych badanych osób, a więc umożliwiają określenie ich kapitału społecznego w dwóch wymiarach:**

⁸ Narzędzie analityczne autorstwa B. Fatygi, (por. np.: B. Fatyga, Biografia jako obszar kultury. Metodologia pracy z tekstami, (w:) S. Bednarek, K. Łukasiewicz (red), *Wiedza o kulturze polskiej u progu XXI wieku*, 2000, Wrocław: Wyd. Silesia DTSK, ss.76-81.

⁹ W innych badaniach inwentarz ten zawierał również np. pośrednie i bezpośrednie odniesienia do wartości.

¹⁰ Grupy odniesienia stanowią w tym wypadku część subświatów badanych osób, por. przyp. 6 oraz dalszą analizę.

¹¹ Przedstawione różnice liczbowe są związane głównie ze specyfiką narzędzi użytych do zebrania danych i – jak widać - nie zmieniają opisanego wyżej trendu.

kapitału integracyjnego i kapitału pomostowego. Ilościowy wymiar inwentarzy zapewniła szczegółowa i staranna **analiza frekwencji**¹², stąd opracowane dane można przedstawiać w postaci liczbowej i/lub procentowej.

Następna użyta **metoda (pomiar tzw. temperatur emocjonalnych wypowiedzi)**¹³ pozwoliła dosyć precyzyjnie określić, niektóre przynajmniej, cechy jakościowe i właściwości badanych kompetencji i kapitałów. Metody tej używam również w uzasadnionych przypadkach do analizy pewnych grup samoopisu badanych w **Teście Dwudziestu Stwierżeń (TST)** oraz w analizie danych ilościowych. Warto tu już od razu zaznaczyć, że mierzenie temperatur emocjonalnych okazało się dobrym wyborem, bowiem zastosowanie tej techniki umożliwiło pokazanie, że badane światy są wielowymiarowe, zaś ich proste interpretacje, np. wyłącznie ilościowe mogą być **zbyt proste lub nawet fałszywe**.

TST posłużył tu przede wszystkim jako narzędzie pomocnicze dla zbadania jak JA (w części osoby określanej jako „I” - indywidualnej – zoperacjonalizowanej, tu głównie jako autoprezentacje, i części określanej jako „me” - społecznej – zoperacjonalizowanej jako autoidentyfikacje)¹⁴ przedstawia się partnerom ze świata społecznego w - *nolens volens* - oficjalnej sytuacji badania. **Jest to zatem,**

¹² Analiza frekwencji polega na zliczaniu wyrażen ujętych w poszczególne kategorie – w wypadku prezentowanej tu metodologii wiąże się jednak także z procesem budowania i tzw. wysycania kategorii, które mają raczej charakter typów (nieostre granice) niż klas (rozłączność). Z metodologicznego punktu widzenia tę technikę można uznać za moją autorską wariację na temat procedury kodowania zaproponowanej przez Anzelma Straussa (por. np.: B. G. Glazer, A. Strauss, *Odkrywanie teorii ugruntowanej*, 2009, Kraków: NOMOS i K. Konecki, *Studia z metodologii badań jakościowych. Teoria ugruntowana*, 2000, Warszawa: PWN, szczególnie s.48-55.)

¹³ Temperatury emocjonalne poszczególnych wyrażen określane są, z jednej strony - przez konwencjonalnie przyjętą wartość emocjonalną danego wyrażenia; z drugiej – poprzez dokładne badanie konkretnego kontekstu jego użycia. **„Mierzone” są one na trójstopniowej skali: pozytywnie i negatywnie oraz obojętnie i/lub neutralnie nacechowanie emocjonalne danego wyrażenia.** To narzędzie również jest autorstwa B. Fatygi (por.: B. Fatyga, K. Górniak, P. Zieliński, *Dwie Europy. Młodzi Niemcy i młodzi Polacy na przełomie wieków*, t. I, *Plemienny wróg – globalny kumpel*, 2000, Warszawa: Fundacja Współpracy Polsko - Niemieckiej.

¹⁴ Podział JA na „I” (ja podmiotowe) i „me” (ja przedmiotowe) jest autorstwa Georga H. Meada, por. tegoż, *Umysł, osobowość i społeczeństwo*, 1975, Warszawa: PWN, ss.240 i nast.

(podobnie jak pomiar emocji), narzędzie służące do określania kapitałów: społecznego i kulturowego badanych.

Jak wskazałam wyżej: **ugruntowane dzięki opisanym technikom badawczym analizy, hipotezy, interpretacje, wnioski i rekomendacje praktyczne** sformułowane na podstawie badań jakościowych są następnie przeze mnie **wspierane i/lub rozwijane w oparciu o dane z badania ilościowego**.

Opisane tu postępowanie badawcze, jakkolwiek w konkretnych rozwiązaniach, autorskie, jest znane w metodologii badań społecznych jako tzw. **triangulacja metod i triangulacja danych**¹⁵. W gruncie rzeczy ma ono jeszcze jeden wymiar – **triangulacji teorii**, co znajduje swój wyraz w przypisach zawierających stosowne odniesienia do literatury przedmiotu.

Na koniec trzeba tu jeszcze raz przypomnieć, iż zarówno **badanie jakościowe**, jak i **badanie ilościowe miały charakter innowacyjny i eksploracyjny**, co wiąże się z typem analiz i interpretacji wyników. Co prawda, zbadaliśmy niewielkie próbki ludzi, ale – jak świadczą o tym choćby podane wyżej liczebności inwentarzy - uzyskaliśmy niezmiernie bogaty materiał treściowy. Tak więc, zgodnie z przyjętą metodologią, **podstawy do zastosowania opisanych procedur oraz do nadania niniejszemu raportowi jego takiej formy i treści dostarczył sam materiał, a nie liczby zbadanych ludzi**.

2.3 Łacińska pułapka

W starożytności mawiano, że OMNE TRINUM PERFECTUM czyli doskonałym jest człowiek, który to samo MYŚLI, MÓWI i CZYNI. Ten ideał funkcjonuje często – niemal podświadomie w ludzkich głowach. W pułapkę interpretacyjną, sugerowaną przez opisany wzorzec, wpadają często zarówno badacze, jak i odbiorcy ich pracy. Tymczasem pomiędzy tym co ludzie mówią, a tym co myślą i co rzeczywiście robią

¹⁵ E.J. Webb et al. Unobtrusive Measures: nonreactive research in the social sciences. 1966, Chicago: Rand McNally.

mogą istnieć duże rozbieżności. W wypadku niniejszych badań – jak pokazują to konkretne wyniki – rzeczywiste sensy działań są przesłaniane i wypaczane przez bardzo wysokie poziomy ambiwalentnych emocji. Należy tu więc podkreślić, że w badaniach dotarliśmy przede wszystkim do tego co i jak się mówi o światach społecznych, a zatem **ramą metodologiczną interpretacji jest ANALIZA DYSKURSU, a nie (nie przede wszystkim) analiza działań**. Z drugiej strony **warto założyć, zgodnie z hipotezą Sapira - Whorfa¹⁶, że taki lub inny typ kategorii językowych ukierunkowuje widzenie rzeczywistości**. Aby badacz miał luksus pewności, potrzebne byłyby tutaj jeszcze inne techniki – głównie obserwacyjne. Dlatego realizatorzy badania jakościowego prowadzili tzw. dzienniki badacza oraz robili zdjęcia. Materiały te zostały wykorzystane do sprawdzania, czy autorka niniejszego tekstu nie wpadła w „łacińską pułapkę”.

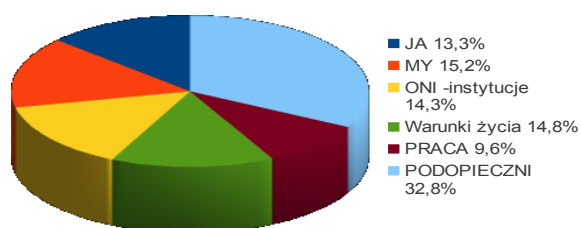
¹⁶E. Sapir, *Kultura, język, osobowość*, 1978, Warszawa: PIW.

3 Charakterystyka światów społecznych pracowników socjalnych i młodzieży

3.1 Główne kategorie świata społecznego badanych i ich temperatury emocjonalne

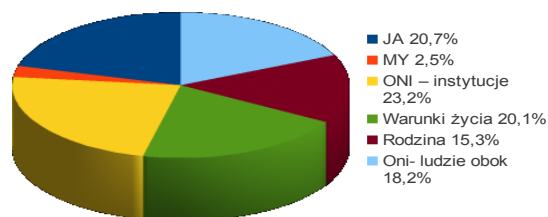
Na początek warto się przyjrzeć „z czego” zbudowane zostały światy społeczne zbadanych pracowników socjalnych i młodych ludzi. Rozkład liczebności wyrażen z poszczególnych światów społecznych¹⁷ – w % - pokazują wykresy 1 i 2.

Wykres 1. Rekonstrukcja rozkładu ogólnych kategorii inwentarza

*analizy i obliczenia własne

Wykres 2. Rekonstrukcja rozkładu ogólnych kategorii inwentarza JA-MY-ONI MŁODZIEŻY (N=11.618 wyrażen)

*analizy i obliczenia własne

W analizie zaprezentowanych wyników warto zwrócić uwagę, że:

¹⁷ Wyodrębnione kategorie z socjologicznego punktu widzenia można uznać za **subświaty społeczne**, w których funkcjonują badani pracownicy socjalni i młodzież. (por.: A. Manterys, *Wielość rzeczywistości w teoriach socjologicznych*, 1997, Warszawa: PWN). Z przyjętej tu perspektywy teoretycznej badania kapitału kulturowego są one **subkulturami kultury współczesnej** – por. B. Fatyga, *Podstawy teoretyczne* (w:) B. Fatyga i Zespół, *Projekt Obserwatorium żywej kultury*, <http://www.obserwatoriumkultury.pl/sub.pl.podstawa-teoretyczna-obserwatorium-zywej-kultury.html>, ost. Wizyta 30.06.2012. Należy pamiętać, że nie są to wszystkie przestrzenie społeczno - kulturowej aktywności badanych lecz te tylko, które zostały wywołane w ich pamięci w trakcie wywiadów focusowych (FGI) i indywidualnych.

- samoopisy **JA** w wywiadach były zdecydowanie **bogatsze wśród młodzieży** niż wśród pracowników socjalnych (różnica 7,4%);
- kategoria **MY** – co jest niepokojącym wynikiem - w wypadku młodzieży **wypadła wręcz śladowo**, zaś w wypowiedziach pracowników socjalnych była wymieniana częściej (różnica aż 12,7%), ale miała dosyć specyficzny sens, pokazuję to poniżej, w szczegółowej analizie tych fragmentów społecznych światów;
- co ciekawe, **otoczenie instytucjonalne** okazało się **bardziej absorbujące dla młodzieży niż dla pracowników socjalnych** (różnica 8,9%) - do tego wątku powracam w dalszej części raportu; dla porządku zaznaczam, że była to zarazem kategoria najliczniej wymieniana przez młodzież;
- **warunki życia** także **bardziej zaprzątały uwagę młodzieży niż pracowników socjalnych** (choć opisy tych drugich były „za to” bardziej dosadne; różnica między kategoriami wynosi 5,3%);
- stosunkowo mało liczna u pracowników socjalnych kategoria „**praca**” - w wypadku młodzieży została zastąpiona przez kategorię „**rodzina**” - co jest o tyle uzasadnione, że – jak pokazuję to dokładniej niżej - **życie rodzinne tych młodych ludzi „długotrwale bezrobotnych” jest ich podstawowym polem codziennej aktywności** – jeśli zaakceptujemy tę ekwiwalencję, a dokładniej substytucję¹⁸, to można wskazać, że różnica wynosi tu 5,7%;
- najliczniejszą kategorię wyrażań w wypowiedziach pracowników socjalnych stanowiły **charakterystyki ich klientów** (adresatów pomocy społecznej); gdy tymczasem kategoria ekwiwalentna w wypadku młodzieży – czyli **najbliższe (poza rodziną) otoczenie społeczne** w o wiele mniejszym stopniu (różnica 14,6%) zdaje się ją zajmować. Kategorie te ze względu na specyfikę badanych gmin i miejscowości (por. fragment o doborze i realizacji próby w koncepcji badawczej oraz w nocie metodologicznej) są porównywalne. Podany wynik jest o tyle wytłumaczalny, że w próbie młodzieżowej przeważały młode kobiety już będące matkami. Jednak – jak staram się to

¹⁸ W przyjętym tu rozumieniu **ekwiwalencja** jest zastąpieniem jednego obiektu przez inny, równorzędny; **substytucja** jest natomiast zastąpieniem nie równorzędnym (zwykle obiekt zastępujący jest pod pewnymi względami gorszy od zastępowanego).

pokazać dalej – fakt ten nie tłumaczy *en bloc* tego wyniku, bowiem w zrealizowanych przeze mnie badaniach młodzieży od – mniej więcej połowy lat 90. to dziewczęta i młode kobiety miały o wiele wyższe wyniki nastawienia prospołecznego, niż chłopcy i niż dorośli oraz zdecydowanie najbardziej rozbudowane (i skomplikowane) sieci społecznych kontaktów¹⁹.

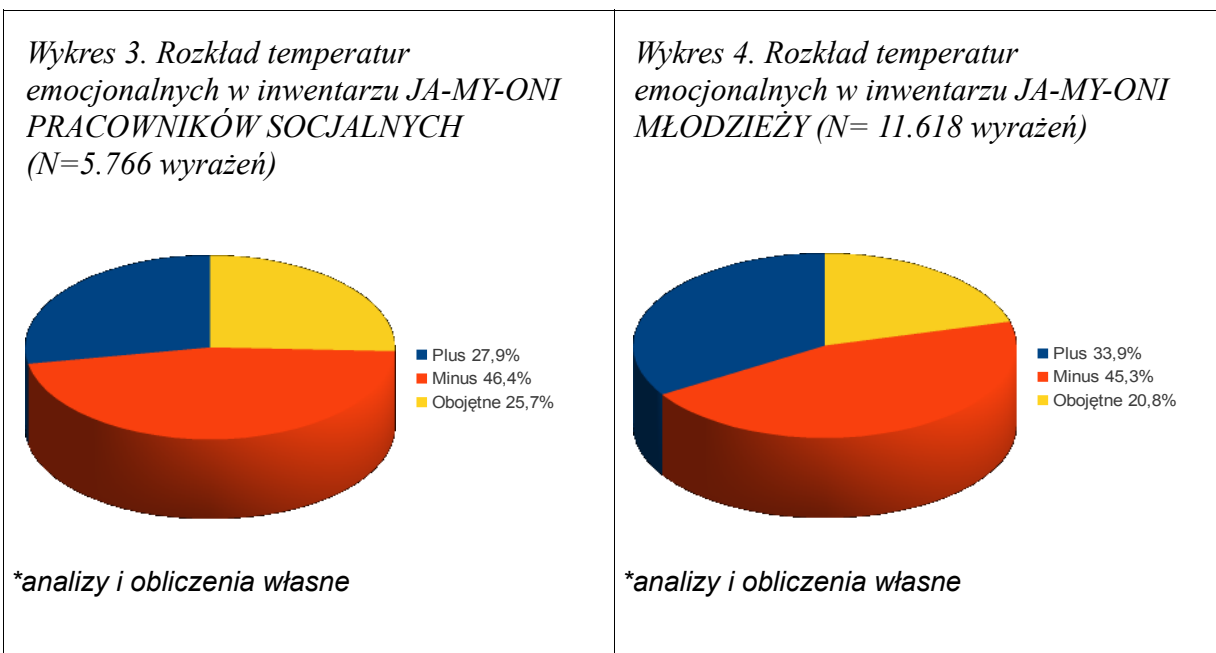
Konkluzja: w badaniu pracowników socjalnych najbardziej ogniskującym ich uwagę okazał się świat klientów pomocy społecznej; tymczasem w wypadku młodzieży – najczęściej opisywano świat instytucji.

Warto zauważyć, że nie są to jednak ani światy wspólne, ani też równorzędne pod względem poświęcanej im refleksji, ani też tak samo treściowo i pod względem więzi społecznych zbudowane (wskazują na to kategorie MY i ONI) lecz że światy te stoją raczej sobie naprzeciw; czy – mówiąc innymi słowy – są ku sobie zwrócone, ale zarazem od siebie odsunięte. (Dalsza analiza pokazuje, dlaczego tak jest).

Ogólne przesłanki do rekomendacji praktycznych: najpierw warto określić potencjalnie możliwą – co ważne, dla danych konkretnie sytuacji - wspólną część tych światów, zaś następnie winna się ona stać przestrzenią działań zmierzających do ustanowienia przyczółków dla lokalnej wspólnoty. To zatem będzie także cel dalszej analizy w zakresie formułowania rekomendacji praktycznych. Innymi słowy, będę starała się dalej pokazać, co i jak trzeba „rozbrajać”, by stworzyć realistyczne i realne PODSTAWY wzajemnych kontaktów w oparciu o zróżnicowane kapitały społeczne i kulturowe badanych i ich kompetencje.

¹⁹ Por. np.: B. Fatyga, *Młodość bez skrzydeł. Nastolatki w małym mieście*, 2001, Warszawa: OBM ISNS UW, szczególnie s.157-166; teźże, *Program „Dzielimy się tym, co mamy” 1994-1997, 1997*, Lublin-Warszawa:El-Press.

Badany materiał można również przedstawić jak na wykresach 3 i 4, obrazujących rozkład tzw. temperatur emocjonalnych²⁰ analizowanych wyrażen.

Widać, że:

- w dominującej kategorii wyrażen negatywnie emocjonalnie nacechowanych nie ma w zasadzie różnicy (1,1%) pomiędzy oboma zrekonstruowanymi światami;
- w kategorii wyrażen nacechowanych pozytywnymi emocjami wystąpiła 6% różnica, co oznacza, że zbadani młodzi ludzie mają nieco bardziej pozytywny stosunek do siebie i świata społecznego niż pracownicy socjalni;
- w kategorii wyrażen nacechowanych obojętnych emocjonalnie (lub neutralnych z powodów *stricte* gramatycznych) różnica pomiędzy

²⁰ Por. przypis 10.

wypowiedziami pracowników socjalnych i młodzieży wynosi 4,9% i świadczy o nieco bardziej obiektywnym sposobie wyrażania myśli i emocji przez tych pierwszych; niemniej jednak warto zauważyć, że w obu grupach ten sposób wyrażania myśli był zdecydowanie rzadziej używany niż posługiwanie się kategoriami nacechowanymi emocjonalnie (w wypadku pracowników socjalnych kategorii emocjonalnych było aż 74,3%, zaś w wypadku młodzieży – niewiele więcej, bo 79,2%).

Konkluzje:

1) jak widać z wykresów 3 i 4 światy społeczne zrekonstruowane w badaniu jakościowym pracowników socjalnych Warmii i Mazur oraz młodzieży w jednym są podobne: około połowa wyrażań, używanych do ich opisu to kategorie o negatywnych temperaturach emocjonalnych. To bardzo niepokojący wynik, jeśli idzie przede wszystkim o emocjonalną barwę zarówno realnego, jak i potencjalnego kapitału społecznego obu grup badanych. Sugeruje bowiem, że ich świat społeczny jest przepełniony negatywnymi emocjami, a na tym trudno wszak budować jakiekolwiek pozytywne relacje czy też zdobywać jakiekolwiek kompetencje! (Wynik ten wydaje się też tłumaczyć dlaczego wiele działań podejmowanych na rzecz młodzieży przez pracowników socjalnych lub nawet we współpracy z młodzieżą, skądinąd rozsądnych i potrzebnych, nie przynosi spodziewanych rezultatów);

2) tradycyjnie w naszej kulturze uważa się, że wysokie kompetencje socjolingwistyczne z jednej strony zapewniają awans społeczny; z drugiej – są najczęściej intuicyjnie używanym w kontaktach społecznych wskaźnikiem przynależności do wyższej lub niższej klasy/warstwy społecznej²¹. O danym

²¹ Ten typ myślenia niezwykle inspirująco odnowił w XX-wiecznej socjologii Pierre Bourdieu (por. P. Bourdieu, J.-C. Passeron, *Reprodukcja. Elementy teorii systemu nauczania*, 1990, Warszawa: PWN, Pierre Bourdieu, *Dystynkcja. Społeczna krytyka władzy sądenia*, 2005, Warszawa: Wyd. Naukowe Scholar, zob. też prace Basila Bernsteina na temat tzw. kodów rozwiniętych i ograniczonych, np. B. Bernstein, *Class, codes and Control*, volume 1, 2003, London: Routledge.

socjolekcie świadczą umiejętności wypowiadania się w różnych sytuacjach i do różnych partnerów²². Socjolekt „wysoki” opiera się nie tylko na bogatym zasobie słownikowym, ale również na umiejętności używania „chłodnego”, „obiektywnego”, „racjonalnego” języka; w analizowanym przypadku jest to zdiagnozowane w badaniach obojętne i/lub neutralne nacechowanie emocjonalne wypowiadanych treści. Jak widać zatem – obie grupy badanych takim językiem posługują się tutaj najrzadziej.

3) stosunkowo niskie odsetki obojętnych emocjonalnie i/lub neutralnych gramatycznie wyrażen w całym inwentarzu wskazują na niski poziom głównego typu kompetencji – czyli poznawczej, tej którą specjaliści uważają za podstawę wszelkich innych typów kompetencji socjokulturowych²³.

Rekomendacje praktyczne:

1) obie badane grupy wymagają najprawdopodobniej jakiejś formy terapii psychologicznej – to specjaliści powinni stwierdzić jakiej. Socjolog może tutaj proponować narzędzia budowania „ocieplonego” świata MY, może określić w jakich obszarach pojawiły się zagrożenia, szczególnie niebezpieczne dla trwałości ładu społecznego i kształtu wspólnot lokalnych oraz konkretnych grup, jednakże w świetle

²² Socjolekty to, najprościej mówiąc: „odmiany językowe związane z grupami społecznymi, takimi jak klasa, warstwa, środowisko i grupy zawodowe” niektórzy autorzy zakładają, że powstają one w grupach połączonych silnymi więziami o charakterze społecznym i kulturowym, we względnie stabilnych grupach społecznych, posiadających silne poczucie odrębności od tła społecznego, ciągłość tradycji oraz, że przynajmniej część kontaktów członków grupy powinna wykraczać poza kontakty zawodowe, (por. A. Wilkoń, Typologia socjolektów, (w:) „Socjolingwistyka”, t.VIII, 1988, ss. 84.-88).

²³ Por. M. Ziółkowski, *Nabywanie kompetencji kulturowych*, (w:) T. Kostyrko, A. Szpociński (red.), *Kultura artystyczna a kompetencje kulturowe*, 1989, Warszawa: COMUK.

zaprezentowanych danych, bez pracy nad emocjami niewiele się tu da osiągnąć;

2) obie grupy także wymagają - moim zdaniem – i to pilnie, zajęć z komunikacji (mimo że – jak zobaczymy dalej sporo już ich odbyły) opartych na źródłowej koncepcji socjolingwistycznych form okazywania grzeczności²⁴. Jest to podstawa rekonstruowania zniszczonych, czy wręcz zdewastowanych form relacji społecznych, bez których NIE DA się stworzyć sensownego świata MY, umożliwiającego satysfakcjonującą lokację partnerów z obu grup względem siebie;

3) obie grupy wymagają również solidnego pobudzania rozwoju kompetencji poznawczych, co może być trudne z częściowo wspólnych, częściowo zaś odmiennych powodów: w wypadku pracowników socjalnych będzie to przekonanie (o resentymentalnym charakterze), iż są oni dobrze przygotowani do roli zawodowej („zaminowanym polem” jest tu ewidentnie maskowany przez emocje obszar powołania – por. niżej), a dla młodzieży zablokowanie potrzeb poznawczych na elementarnym poziomie (por. dalsza analizę wyników badań).

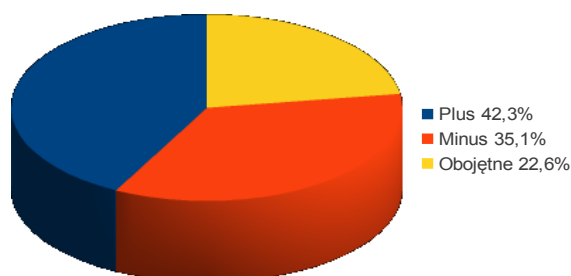
Poniżej w tabelach przedstawiam analizy porównawcze szczegółowych kategorii, wraz z rozkładami temperatur emocjonalnych dla poszczególnych, wyodrębnionych subświatów. Na niektóre z nich w dalszej części przedstawiania wyników zwrócę baczniejszą uwagę.

²⁴ O modelach grzeczności – por. B. Fatyga, *O niefortunnym spotkaniu Dziennikarza z Ekspertem – propozycja badawcza i wstępne wnioski z obserwacji uczestniczącej*, (w:) „Societas/Communitas”, nr 2, 2006.

3.2 Światy JA pracowników socjalnych i młodzieży: ich struktura i relacje na podstawie analizy inwentarza

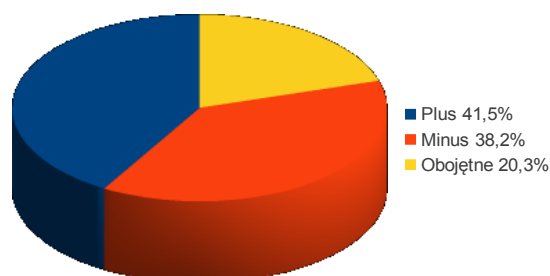
Najpierw przyjrzyjmy się temperaturom emocjonalnym światów JA pracowników socjalnych i młodzieży zrekonstruowanym z wywiadów w badaniu jakościowym (wykresy 5 i 6).

Wykres 5. Rozkład temperatur emocjonalnych w inwentarzu JA PRACOWNIKÓW SOCJALNYCH (N=767 wyrażen).

**analizy i obliczenia własne*

Wykres 6. Rozkład temperatur emocjonalnych w inwentarzu JA MŁODZIEŻY (N=2.402 wyrażen).

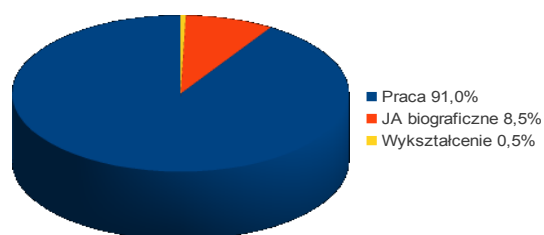

**analizy i obliczenia własne*

Emocjonalne nacechowanie światów JA pracowników socjalnych i młodzieży - jak widać z powyższych wykresów - niemal się nie różni (różnice między grupami badanych nie przekraczają 3,1%). Warto zwrócić uwagę, iż **w obu wypadkach znów najmniejszą kategorię stanowią wyrażenia obojętnie nacechowane emocjonalnie lub neutralne**. Potwierdza się zatem hipoteza, że światy JA są silnie przeżywane emocjonalnie i opisywane w „niskim” socjolekcie. Ponadto wynik wskazuje także, iż JA jest emocjonalnie ambiwalentne: a może nawet rozdarte pomiędzy pozytywnymi i negatywnymi emocjami (odpowiednie różnice wynoszą 7,2% u pracowników socjalnych – na rzecz emocji pozytywnych i tylko 3,3% u młodzieży), które często – jak pokazują to dalej - dotyczą tych samych obiektów.

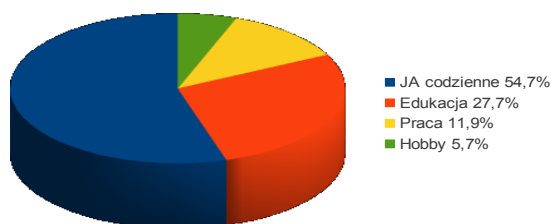
Szczegółową analizę zawartości światów JA przedstawiam poniżej. Na wykresach 7 i 8 zrekonstruowałam układ i reprezentację (w procentach) głównych kategorii, do których odwoływało się JA dokonując samoopisu w wywiadach.

Wykres 7. Rekonstrukcja rozkładu głównych kategorii JA PRACOWNIKÓW SOCJALNYCH N=767

**analizy i obliczenia własne*

Wykres 8. Rekonstrukcja rozkładu głównych kategorii JA MŁODZIEŻY N=2.402

**analizy i obliczenia własne*

W komentarzu do powyższego wyniku warto wspomnieć, iż pracownicy socjalni w wywiadach – jak widać **skoncentrowani głównie na problematyce związanej z pracą i prezentujący tu niemal wyłącznie tożsamość oficjalną** - odsłoniли jednak subkonsensualne (prywatne) aspekty swych tożsamości w Teście Dwudziestu Stwierdzeń oraz w badaniu ilościowym (por. niżej analizę TST i fragment o kompetencji juwentologicznej pracowników socjalnych). Ten dosyć przytłaczający wynik zyskuje na głębi, gdy przyjrzymy się jak opisane kategorie wyglądają w szczegółach (por.: tabele 2 i 3).

Konkluzje:

a) w oparciu o powyższy wynik można postawić dobrze ugruntowaną w zebranych danych hipotezę, mówiącą iż **ekwiwalentem - substytutem pracy (w wypadku pracowników socjalnych) jest codzienność (w wypadku młodzieży), której efektem są konkretne zasoby umiejętności** (dlatego tu te dwie kategorie zostały do siebie dodane);

b) jeśli uznać, że praca, ze względu na swoje rytmy i sposób zorganizowania czasu, stanowi bardzo silny element tworzenia sensu życia i tożsamości, to – siłą rzeczy, jak to pokazali autorzy wybitnej monografii „Bezrobotni Marienthalu”²⁵ codzienność (przez młodzież opisywana w naszym badaniu m.in. w odpowiedzi na pytanie o przebieg zwykłego dnia) ze swoją znacznie bardziej rozluźnioną strukturą organizacji czasu, a przez to i nadawania sensu egzystencji, nie daje takiego oparcia;

3) **zatem zdiagnozowane tożsamości zarówno w swych społecznych („ME”), jak i indywidualnych częściach („I”)²⁶ po prostu nie mogą stanowić podstawy dla autentycznego porozumienia obu grup – niezależnie od tego ile jeszcze standardowych szkoleń dotyczących „komunikacji” obie one przejdą!**

Rekomendacja praktyczna:

- **działania praktyczne – jak to już zostało ustalone wyżej – konieczne do podjęcia w wypadku obu badanych grup, a nie tylko młodzieży winny**

²⁵ M. Jahoda, P. F. Lazarsfeld, H. Zeisel, *Bezrobotni Marienthalu*, 2007, Warszawa: Oficyna Naukowa, (pierwsze wyd. - 1933 rok).

²⁶ Podział na JA indywidualne i JA społeczne jest autorstwa George'a H. Meada, por. G. H. Mead.

zaczynać się od pracy nad rozpoznaniem tożsamości partnerów potencjalnych interakcji i - w dalszym ciągu – współpracy;

- a następnie na wspólnym wypracowaniu (wynegocjowaniu) pola wzajemnych „zawieszeń” własnych elementów tożsamości mogących realnie przeszkadzać w kontakcie;*
- i kolejno na określeniu ustępstw na jakie obie strony mogą się zgodzić bez naruszenia swoich statusów (jakkolwiek nie byłyby one – przynajmniej w punkcie wyjścia – problematyczne), zarówno obiektywnie rzecz biorąc, jak i dla konkretnych partnerów stojących w danej sytuacji naprzeciw siebie.*

W tabelach 2 i 3 pokazałam jak ułożyły się szczegółowe zbiory (inwentarze) cech JA w badanym materiale.

Tabela 2. Inwentarz JA wg PRACOWNIKÓW SOCJALNYCH (N=767)

l.p.	Kategoria	Pozytywne	Negatywne	Obojętne	Razem
1	JA opisywane w kontakcie z młodzieżą	57	75	21	153
2	JA mające poglądy/wiedzę/opinie/emпатиę	70	30	15	115
3	JA autoprezentacja oficjalna/role zawodowe	18	9	76	103
4	JA charakteryzowane przez wykonywane czynności/pracę/zadania	48	15	24	87
5	JA zaangażowane ponadnormatywnie w pracę	76	8	2	86
6	JA biograficzne i rodzinne (głównie w odniesieniu do własnych dzieci)	20	35	10	65
7	JA potrzebujące pomocy/wsparcia instytucjonalnego	20	30	7	57
8	JA charakteryzowane przez trudności w pracy/nadmiar obowiązków/papierologia	10	31	0	41
9	JA w relacji do społeczności lokalnej/powiatu/gminy/ludzi w ogóle	0	20	12	32

l.p.	Kategoria	Pozytywne	Negatywne	Obojętne	Razem
10	JA charakteryzowane przez trudności w pracy/braki umiejętności	1	10	4	15
11	JA razem z instytucjami (GOK)	3	6	0	9
12	JA charakteryzowane przez wykształcenie	2	0	2	4
OGÓŁEM		325	269	173	767

**analizy i obliczenia własne*

Pojawiło się tutaj 12 różnych kategorii, z których 9 odnosi się bezpośrednio, a 3 pośrednio do pracy (są to: kontakt z młodzieżą, wykształcenie oraz elementy subkonsensualne – biograficzne i rodzinne). Warto zwrócić uwagę, że:

- **najwięcej pozytywnych emocji wiązało się z wątkami opisującymi ponadnormatywne zaangażowanie pracowników socjalnych w pracę** (i tu też prawie nie ma negatywnych emocji prawie) oraz **możliwość wypowiadania własnych poglądów i opinii**, co jest jednak (ze względu na sporą dawkę negatywnych emocji) ambiwalentne; kategorie te są koherentne z – również wskazującymi ambiwalencję całego pola, negatywnie nacechowanymi emocjonalnie kategoriami: **JA cierpiącym na nadmiar obowiązków, z JA charakteryzowanym przez trudności powodowane przez brak umiejętności, JA potrzebującym instytucjonalnego wsparcia oraz JA w relacji do społeczności lokalnej**;
- zdecydowanie **najwięcej negatywnych emocji wzbudził wątek kontaktu pracowników socjalnych z młodzieżą**, który był też w wywiadzie z pracownikami socjalnymi najliczniej reprezentowany, więc pojawiła się tu też spora grupa wyrażen świadcząca o pozytywnych emocjach (znów zatem mamy ambiwalencję);
- **autoprezentacje oficjalne, z kolei, były najliczniejszą kategorią wyrażen obojętnych i neutralnych**, co w tym wypadku zostało narzucone przez

strukturę wywiadu (badani na początku musieli się w kilku zdaniach przedstawić);

- warto jednak zwrócić uwagę, że poza przedstawianiem się, **wrażenia nienacechowane emocjonalnie pojawiają się jako nieliczne bądź nawet nie pojawiają się wcale;**
- **za każdym razem gdy JA pracowników socjalnych staje wobec świata zewnętrznego mamy tutaj do czynienia z przewagą negatywnych emocji!**

Konkluzje:

1) JA pracowników socjalnych jawi się jako zdominowane przez pracę, która jest oparta na odziedziczonym grupowo, acz niekoniecznie akceptowanym indywidualnie - wzorcu „Siłaczki”. Nie wyczerpuje to jednak całego pola pracy jako obszaru kształtowania się tożsamości, kompetencji i kapitału społecznego badanych osób;

2) Można – moim zdaniem – tutaj mówić nie tylko o zdiagnozowanym wzorcu lecz także o swoistym syndromie PUŁAPKI WZORCA SIŁACZKI, który koherentnie łączy się z przedstawionym wyżej socjolektem pracowników socjalnych i spycha ich profesjonalizm w sferę emocji.

Nieco bardziej zróżnicowaną tożsamość zaprezentowała w wywiadach młodzież (por. wyniki zebrane w tabeli 3).

Tabela 3. INWENTARZ JA wg MŁODZIEŻY (N=2.402)

l.p.	Kategoria	pozytywne	negatywne	obojętne	razem
1	Ja poprzez działania i cechy (b. proste, codzienne działania +opis dnia)	399	472	354	1225
2	Ja przez stosunek do nauki/wykształcenia (czego się uczyłem/czego chce się nauczyć, czego lubię się uczyć)	268	334	65	667
3	Ja przez role zawodowe wykonywane/pożądane	172	86	30	288

l.p.	Kategoria	pozytywne	negatywne	obojętne	razem
	(fryzjerka, kucharka, kosmetyczka, sprzedawczyni, krawcowa, kelnerka, barmanka, niania, plastyczka, hotelarstwo, telefonistka, konserwator, ślusarz, budowlaniec, masarz, technolog żywienia, trener piłkarski, strażak, rolnik, biuro, architektura)				
4	Ja przez hobby/zainteresowania/sport/muzyka/czytanie/ kryminały/romanse/film	88	8	38	134
5	Ja przez umiejętności (gotowanie, sprzątanie, ogrodnictwo, pilnowanie dzieci, pieczenie, szycie, druty, haft, uprawa ogródka, naprawy, malowanie)	69	19	0	88
	OGÓŁEM	996	919	487	2.402

**analizy i obliczenia własne*

W wywiadach z młodzieżą zrekonstruowałam o mniej niż połowę kategorii w stosunku do rekonstrukcji świata JA pracowników socjalnych (5:12). Z tabeli 3 można wyczytać, że:

- mimo iż inwentarz JA jest liczbowo ponad 3-krotnie większy, to **treściowo jest porównywalnie ubogi – JA przedstawia się tutaj przede wszystkim jako uczestnik świata życia codziennego** – takiego, jakie wyznaczają ramy jego sytuacji życiowej oraz obiektywne i subiektywne cechy (o czym niżej we fragmencie dotyczącym warunków życia) terytorium oraz społeczności lokalnej;
- główna kategoria samoopisu badanej młodzieży prezentuje ją poprzez działania i cechy konieczne dla sprostania codzienności, ale zarazem ambiwalentne emocjonalnie, z przewagą nacechowania negatywnego (różnica między pozytywnymi i negatywnymi emocjami wynosi 5,9%);
- z powyższą główną kategorią wysoce koherentny jest samoopis przez umiejętności, bowiem (oprócz malowania) nabycie wszystkich z nich wiąże się z codziennością właśnie; warto zarazem zwrócić uwagę na fakt, iż to te umiejętności są – relatywnie rzecz ujmując - głównym źródłem pozytywnych

emocji w całym polu JA (78,4% pozytywnie nacechowanych wyrażen i brak w ogóle wyrażen neutralnych bądź obojętnych);

- jakkolwiek **stosunek do edukacji** jest ważnym elementem samoopisu JA, to jest to zarazem pole, na którym **połowa (50,1%) wyrażen jest nacechowana negatywnie** (różnica pomiędzy pozytywnymi a negatywnymi wyrażeniami wynosi 9,9%); warto zauważyć, że **wykształcenie i nauka nie jest elementem świata życia codziennego i że głównie opisywane były jako przedmiot pragnień²⁷**, rzadziej jako wyuczony, i prawie wcale – jako wykonywany kiedykolwiek zawód;
- ze **stosunkiem do wykształcenia koherentne są natomiast samoopisy JA poprzez role zawodowe – głównie upragnione**; zauważmy zatem, że zbiór tych ról dotyczy przede wszystkim sfery usług i wymaga wykształcenia zawodowego (oprócz 4 zawodów, które wiążą się z wyższymi kwalifikacjami i umiejętnościami zdecydowanie różniącymi się od posiadanych przez osoby badane);
- kategoria hobby i zainteresowania jest nie tylko zaskakująco uboga treściowo, ale też niekoherentna z resztą pola tożsamości JA.

²⁷ Wg koncepcji Kazimierza Obuchowskiego istotne jest: „rozdzielenie **pragnien** jako świadomych pożądan, chcień, i **potrzeb** jako obiektywnych właściwości jednostki ludzkiej, których istnienie powoduje, że bez określonych substancji lub warunków człowiek nie może normalnie funkcjonować. Rozdzielenie pragnien i potrzeb oznacza, że człowiek może czego innego chcieć, a czego innego potrzebować(...). Ponadto pragnienia im bardziej są złożone, tym bardziej odbiegają od potrzeb człowieka, **pragnienia bowiem kształtują się pod naciskiem kultury**, która uformowała się niezależnie od potrzeb jednostki. Pragnienia są <pieczętką> kultury, a ta ma inne <potrzeby> niż jednostka. Dlatego ludzie zbyt często lubią jeść to, co nie jest im potrzebne, koncentrują się na celach dla nich zgubnych, ubierają się w sposób szkodliwy dla zdrowia (...) Uleganie takim pragnieniom może prowadzić do uformowania się w świadomości jednostek <fałszywych potrzeb>. (...) [Autor] wyróżnia następujące rodzaje potrzeb: **potrzeby fizjologiczne** (...), **potrzeby seksualne**; **potrzeby poznawania czynnego i biernego**; **potrzeby kontaktu emocjonalnego**; **potrzebę sensu życia**; **potrzebę dystansu**. Są to **potrzeby uniwersalne** (...) Poza nimi jest grupa **potrzeb indywidualnych**. Człowiek, nabywając określonych doświadczeń, wytwarza nawyki, swoją <drugą naturę>. Bez takich **potrzeb nawykowych** człowiek nie może normalnie funkcjonować(...)” (podkreśl. – BF) *Encyklopedia Socjologii*, 2000, Warszawa: Oficyna Naukowa,, t. 3, ss. 160-163.

Konkluzje:

1) badani młodzi ludzie żyją w świecie ubogim treściowo, jednakże z drugiej strony niezwykle „gęstym” i znaczącym jeśli idzie o nacechowanie wysiłku utrzymania się na powierzchni. JA wykonuje intensywną pracę z tym co ma w dyspozycji – czyli ze swą codziennością. (Cechy tej codzienności opisuję dalej, m.in. odwołując się do kategorii ponowoczesności).

2) Jak pokazuje to analiza kategorii szczegółowych z tabeli 2, oba te światy JA są wysoce koherentne: zasadą spajającą wypowiedzi dla pracowników socjalnych jest oficjalna rola zawodowa; zaś dla młodzieży zasadę tę (znacznie bardziej jednak mglistą) stanowi jej nieufirmowany status społeczny, który zmusza te osoby do szukania tożsamości w warunkach przedłużonego MORATORIUM²⁸ i niskiego a nawet wręcz anachronicznego standardu cywilizacyjnego z nielicznymi tylko elementami ponowoczesności (por. fragment dotyczący analizy inwentarza opisującego warunki życia badanych – w szczególności kategorie komputery i internet).

3.3 Analiza wyników TST

Zarysowany powyżej obraz samoopisu JA w wywiadzie bardzo interesująco uzupełniają wyniki TST. Prezentuję je w zbiorczej postaci na wykresach 9 i 10, a następnie w rozbiciu na kategorie bardziej szczegółowe – w tabelach 4 i 5. Warto tutaj zauważyć, że:

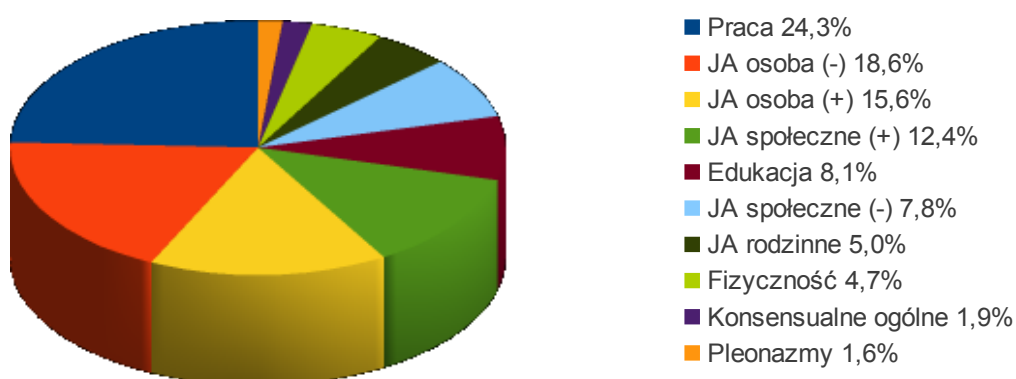
- łącznie kobiety i mężczyźni – pracownicy socjalni – najliczniej wymieniali te swoje cechy, które charakteryzują ich jako **dobrych pracowników biurowych** (np. *punktualność, systematyczność* itd.) - gdy tymczasem młodzież przede

²⁸ O koncepcji moratorium – por. M. Sińczuch, *Wchodzenie w dorosłość w warunkach zmiany społecznej*, 2002, Warszawa: IS UW, Warszawa.

wszystkim scharakteryzowała się jako **osoby posiadające indywidualne pozytywne cechy charakterologiczne**;

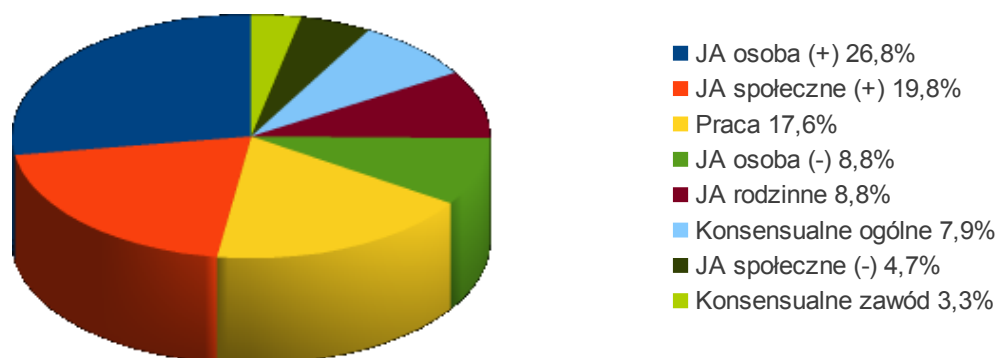
- na drugim i trzecim miejscu pracownicy socjalni opisali się jako indywidua – co ciekawe – tzw. cechy subkonsensualne czyli indywidualne z obszaru prywatności (*wrażliwa, silna, wściekła, nerwowa*) o negatywnym zabarwieniu nieznacznie przeważały tu nad pozytywnym stosunkiem do siebie (różnica wynosi 3,0%), co zdaje się potwierdzać wcześniejsze wnioski dotyczące potrzeby pracy z tą grupą nad jej emocjami;
- o mocniejszym (co w tym wypadku nie oznacza, niestety wcale, lepszym) zakorzenieniu młodzieży w jej świecie społecznym świadczą również wyniki dla JA przedstawiających się jako JA społeczne w obu grupach; łącznie pracownicy socjalni przedstawili się jako zakorzenieni społecznie w 51,4% samoopisów, zaś młodzież – 62,1% samoopisów (różnica wynosi więc dosyć sporo, bo 10,7%).

Wykres 9. Rekonstrukcja rozkładu głównych kategorii TST PRACOWNIKÓW SOCJALNYCH (N=322 wyrażenia)

**analizy i obliczenia własne*

Wykres 10. Rekonstrukcja rozkładu głównych kategorii TST MŁODZIEŻY (N=217 wyrażen)

*analizy i obliczenia własne

Jak widać, nie wszystkie kategorie zrekonstruowane na wykresach 9 i 10 są porównywalne: w samoopisach młodzieży nie wystąpiły np. dwie ciekawe kategorie, które pojawiły się u pracowników socjalnych – fizyczność i pleonazmy (czyli stwierdzenia typu *jestem jaka jestem*). Zwłaszcza ta pierwsza różnica może być symptomatyczna, jeśli weźmie się pod uwagę, że w próbie młodzieży również przeważały kobiety. Zaś o tych sądzi się, że szczególnie w młodym wieku wiele uwagi poświęcają swojemu wyglądowi zewnętrznemu.

W badaniu ilościowym pytaliśmy również o **wzorce osobowe**: kim przede wszystkim powinien być - z jednej strony, pracownik socjalny dla swego młodego klienta i – z drugiej strony tej wymuszonej i trudnej relacji młody człowiek w oczach pracownika socjalnego. Przestrzeń wzorców uzupełniłam o własne oczekiwania obu grup wobec siebie samych. Wyniki tych porównań przedstawiam poniżej, w tabelach 4 i 5.

Tabela 4. Analiza porównawcza idealnych wizerunków pracownika socjalnego i młodego człowieka w oczach potencjalnych partnerów w %. (N=194 odpowiedzi młodzieży; N=547 odpowiedzi pracowników socjalnych).

Wzorcowe cechy pracownika socjalnego wg młodzieży	Ranga	%	Wzorcowe cechy młodzieży wg pracowników socjalnych	Ranga	%
<i>Nie wiem + brak danych</i>	1	24,8	<i>Kreatywny, posiadający zainteresowania</i>	1	15,9
<i>Przyjaciel, powiernik, opiekun</i>	2	24,2	<i>Przebojowy, asertywny</i>	1	15,9

Wzorcowe cechy pracownika socjalnego wg młodzieży	Ranga	%	Wzorcowe cechy młodzieży wg pracowników socjalnych	Ranga	%
<i>Pomocny - ogólnie</i>	3	15,5	<i>Uczciwy, sprawiedliwy, szczerzy, etyczny</i>	3	13,2
<i>Przewodnik, nauczyciel, mobilizator</i>	4	14,9	<i>Wytrwały, cierpliwy, dyspozycyjny, pokorny</i>	4	11,9
<i>Wykwalifikowany, sprawny w udzielaniu pomocy urzędnik</i>	5	6,7	<i>Otwarty, komunikatywny, chętny do współpracy</i>	5	10,4
<i>Wzór , przykład</i>	6	4,1	<i>Aktywny, mobilny, zaradny, operatywny</i>	6	8,2
<i>Uczciwy, sprawiedliwy, szczerzy, zaangażowany, mający czas</i>	7	3,1	<i>Życzliwy, altruistyczny, lojalny</i>	7	6,2
<i>Inne odpowiedzi łącznie</i>	8	2,6	<i>Kulturalny, dobrze wychowany, estetyczny</i>	8	5,5
<i>Pomocny finansowo</i>	9	2,1	<i>Wykształcony, znający języki, umiejący pozyskiwać informacje</i>	8	5,5
<i>Pomocny w sytuacjach rodzinnych</i>	9	2,1	<i>Radosny, optymistyczny pełen życia</i>	10	3,1
-	-	-	<i>Odporny na stres, twardy charakter</i>	11	1,8
-	-	-	<i>Nie wiem + brak danych</i>	12	0,6
-	-	-	<i>Bez nałogów</i>	13	0,2
RAZEM	9	100	RAZEM	13	100

*analizy i obliczenia własne

Tabela 5. Analiza porównawcza idealnych wizerunków pracownika socjalnego i młodego człowieka w %. (N=360 odpowiedzi młodzieży; N=270 odpowiedzi pracowników socjalnych).

Wzorcowe cechy pracownika socjalnego	Ranga	%	Wzorcowe cechy młodzieży	Ranga	%
Doradca, przewodnik	1	33,3	Mądry, wykształcony, wysokie aikiu	1	14,2
Partner, przyjaciel, wspieracz, opiekun	2	31,1	Uczciwy, szczerzy, sprawiedliwy, etyczny, honorowy	2	12,8
Pomocnik, pomagacz, motywator	3	14,1	Pracowity, sumienny, konsekwentny, zorganizowany	3	12,2
Autorytet , lider, mentor, wzorzec	4	13,3	Odważny, pewny siebie, odporny na stres, twardy charakter	4	11,7
Profesjonalistą (mieć wiedzę o	5	4,4	Przebojowy, przedsiębiorczy, po	5	8,9

Wzorcowe cechy pracownika socjalnego	Ranga	%	Wzorcowe cechy młodzieży	Ranga	%
młodzieży)			trupach do celu		
Nie wiem + braki danych	6	2,2	Nie wiem +brak danych	6	5,8
Inne łącznie	7	1,5	Kulturalny, okazujący szacunek, miły, uprzejmy	7	4,7
-	-	-	Kreatywny, inteligentny, myślący	8	4,2
-	-	-	Oddany, pomocny, opiekuńczy	9	2,8
-	-	-	Optymistyczny, z dobrym humorem, wyluzowany	10	2,5
-	-	-	Bez nałogów	11	1,7
-	-	-	Dobrze wyglądać, budowa fizyczna	12	1,1
-	-	-	Mający kasę, bogaty	13	0,8
-	-	-	Mający rodzinę i miłość, kochany przez bliskich	14	0,3
RAZEM	7	100	RAZEM	14	100

**analizy i obliczenia własne*

Porównując te cztery pola cech, warto zauważyć, że postulaty aksjologiczne okazały się dla obu grup znacznie ciekawsze gdy dotyczyły młodzieży niż gdy odnosiły się do pracowników socjalnych. (Świadczą też o tym tzw. N-ki czyli liczby udzielonych odpowiedzi). Generalnie - nieco więcej kategorii stworzyła młodzież. W tabelach pozaznaczałam różnymi kolorami cechy podobne, ale chciałabym zwrócić uwagę na fakt, że – jak pokazują to wszystkie analizy subświata JA – cechy te można również sobie przeciwstawić. W świetle zebranych tu danych powstaje bowiem pytanie KTO Z KIM wchodzi w interakcję w relacji pracownik socjalny – klient? Warto tylko zaznaczyć, że **z punktu widzenia wyobrażeń obu grup dotyczących idealnego młodego człowieka - idealny pracownik społeczny nie miałby szans by go spotkać w swojej roli zawodowej i vice versa!**

Konkluzje:

1) gdy naprzeciw siebie stoją pracownik socjalny, który przede wszystkim uważa siebie za dobrego urzędnika, będąc przy tym dosyć ambiwalentny jeśli idzie o obraz

siebie jako osoby i – z drugiej strony - młody człowiek, który swą tożsamość może oprzeć głównie na pozytywnej samoocenie jako osoby oraz na pozytywnej samoocenie swych możliwości w zakresie relacji społecznych to porozumienie pomiędzy nimi może być trudne;

2) używając metafory ludycznej – można by rzec, iż atuty społeczne związane ze statusem społecznym posiada pracownik socjalny, zaś młody człowiek ma blotki w postaci - bezużytecznego w oficjalnym świecie- nie tyle nawet tradycyjnego kapitału społecznego o charakterze plemiennym²⁹, ile przekonań, iż może w znanych sobie albo wyobrażonych warunkach poradzić.

3) hipoteza – bo na więcej w tym wypadku wyniki nie pozwalają – mogłaby także dotyczyć wysokiego poziomu deprywacji potrzeb związanych z atrakcyjnością fizyczną badanej młodzieży, zaś różnica w tym względzie między nią a pracownikami socjalnymi nabiera momentami wręcz klasowego - w sensie Bourdieu – charakteru, gdy dodamy do tego, że niektóre pracownice socjalne uznały za istotną cechę swych autoprezentacji schludność oraz inteligencję i wysokie wykształcenie!

4) nieobecne tu lub rozmazane cechy albo maskujące cechy i wartości są – wg mnie – ewidentnym przykładem tzw. SEP-ów milczących – przestrzeni regulujących znaczne połacie życia zarówno pracowników socjalnych, jak i młodzieży.

Bardziej szczegółowe rozkłady kategorii w TST przedstawiam w tabelach 6 i 7. Obejmują one wszystkie zbadane przypadki: na możliwych 380 wypowiedzi pracownicy socjalni stworzyli N=322 samoopisów (84,7%), zaś młodzież na możliwych 360 - dokonała N=217 czyli 60,3%. Wypowiedzi te nie są tu jednak przedstawione w postaci „surowej” m.in. dlatego by zachować anonimowość osób

²⁹ Por. charakterystykę świata ponowoczesnego u Michela Maffesolego, M. Maffesoli, *Czas plemion. Schyłek indywidualizmu w społeczeństwach ponowoczesnych*, 2008, Warszawa: PWN. Problematykę tę opisuje również w fascynujący sposób klasyczna monografia Richarda Hoggarta, *Spojrzenie na kulturę robotniczą w Anglii*, 1976, Warszawa PIW.

badanych lecz w postaci pogrupowanych w kategorii zbiorów autoidentyfikacji i autoprezentacji.

Tabela 6. Wyniki Testu Dwudziestu Stwierżeń dla PRACOWNIKÓW SOCJALNYCH (N=322 kategorie samoopisu).

lp	Wymiary/osoby N=19	Pracownicy Socjalni: autoidentyfikacje i autoprezentacje																			
		Kobiety															Mężczyźni				
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	razem
1	Cechy dobrego pracownika „biurokratyczne” - 11	2	2	2	0	2	3	3	1	1	0	1	0	0	2	3	5	6	2	6	41
2	Pozytywne cechy charakteru miękkie - 13	4	1	2	0	0	0	4	5	3	0	2	2	0	3	3	0	2	1	2	33
3	Negatywne cechy charakteru, silne JA - 11	3	1	3	0	0	0	1	1	0	1 0	1	0	2	1	3	0	0	0	6	32
4	Negatywne cechy charakteru słabe JA - 14	2	1	0	0	1	3	5	1	0	2	3	1	4	0	0	2	1	1	1	28
5	Pozytywna samoocena cech intelektualnych - 13	1	1	0	2	4	0	0	3	3	2	0	1	2	2	1	0	2	0	2	26
6	Towarzyskość zamknięta - 10	1	0	0	0	3	2	1	4	2	0	4	2	0	0	2	4	0	0	0	25
7	Spolegliwość - 10	0	1	0	0	1	1	4	1	3	0	4	3	0	0	4	0	1	0	0	23
8	Pozytywne cechy charakteru silne - heroiczne - 8	0	0	0	0	3	0	0	2	0	0	0	2	0	3	2	1	3	0	1	17

lp	Wymiary/osoby N=19	Pracownicy Socjalni: autoidentyfikacje i autoprezentacje																			
		Kobiety															Mężczyźni				
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	razem
9	Cechy dobrego PS „przebojowość” - 8	0	1	4	1	0	0	1	0	0	0	1	1	5	2	0	0	0	0	0	16
10	Konsensualne role rodzinne - 8	1	0	3	3	0	0	0	0	2	0	2	3	0	2	0	1	0	0	0	16
11	Konsensualne cechy fizyczne - 9	3	0	1	0	1	0	0	0	2	0	1	2	3	0	0	1	0	1	0	15
12	Samooceńa pozytywna - jaźń odzwierciedlona - 7	1	1	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	3	0	2	3	0	0	0	13
13	Pozytywne cechy „szkoleniowe” -10	0	0	0	0	1	0	1	1	2	0	0	2	1	0	1	1	1	0	2	13
14	Konsensualne cechy ogólne (kobieta, Polka) - 4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	3	0	1	0	0	0	6
15	Konsensualne role zawodowe – 3 !	0	0	3	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	5
16	Pleonazmy - 4	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	2	0	0	5
17	Towarzyskość otwarta – 3!	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	4
18	Samooceńa zawodowa pozytywna wprost - 1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3

lp	Wymiary/osoby N=19	Pracownicy Socjalni: autoidentyfikacje i autoprezentacje																		
		Kobiety															Mężczyźni			
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
	OGÓŁEM 19	19	10	18	7	16	9	20	20	18	20	20	20	20	21	19	20	5	20	322

*analizy i obliczenia własne

Tabela 7. Wyniki Testu Dwudziestu Stwierżeń (TST) dla MŁODZIEŻY (N=217 wyrażen).

lp	Wymiary/osoby N=18	Młodzież autoidentyfikacje i autoprezentacje																	razem	
		Kobiety															Mężczy źni			
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17		18
1	Pozytywne cechy charakteru miękkie - 14	0	3	1	3	1	2	2	0	0	0	3	3	3	2	3	1	1	4	32
2	Cechy dobrego pracownika „biurokratyczne” - 11	4	7	0	0	2	2	0	0	2	0	0	2	1	0	4	1	2	3	30
3	Konsensualne role rodzinne - 10	0	0	0	1	1	4	3	0	2	1	1	3	0	0	2	1	0	0	19
4	Towarzyskość otwarta – 10	2	1	0	0	3	0	2	2	0	0	1	2	3	0	1	0	1	0	18
5	Pozytywne cechy charakteru silne - heroiczne - 9	1	0	0	4	3	2	3	1	0	0	0	0	0	1	1	0	1	0	17
6	Konsensualne cechy ogólne (kobieta, Polka) - 11	0	1	1	0	1	2	0	0	1	2	1	3	0	1	0	0	1	3	17
7	Spolegliwość - 10	0	2	0	1	0	0	1	2	2	0	2	0	3	0	1	0	1	1	16
8	Negatywne cechy charakteru słabe JA - 8	1	3	2	0	0	0	0	1	1	0	0	1	0	0	1	0	1	0	11
9	Towarzyskość zamknięta – zależność/ogranicz enie - 7	1	1	0	0	3	2	0	0	1	1	0	0	1	0	0	0	0	0	10

lp	Wymiary/osoby N=18	Młodzież autoidentyfikacje i autoprezentacje																		
		Kobiety															Mężczyźni			razem
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	
10	Samoocena pozytywna - jaźń odzwierciedlona - 4	0	0	2	4	2	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	9
11	Samoocena przez działania/umiejętności - 6	0	0	0	0	2	1	0	0	0	1	1	0	3	1	0	0	0	0	9
12	Konsensualne role zawodowe – 4	0	0	0	0	0	3	1	0	0	0	0	1	0	0	0	2	0	0	7
13	Pozytywne cechy „szkoleniowe” - 6	0	1	0	1	1	0	1	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	6
14	Pozytywna ocena cech intelektualnych - 4	2	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	5
15	Samoocena przez potrzeby/deficyty - 4	0	0	0	0	1	2	0	0	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	5
16	Negatywne cechy charakteru, silne JA - 2	0	2	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3
17	Cechy typu „przebojowość” - 1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0	2
18	Konsensualne cechy fizyczne - 1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1

lp	Wymiary/osoby N=18	Młodzież autoidentyfikacje i autoprezentacje																		
		Kobiety														Mężczyźni		razem		
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16		17	18
	OGÓŁEM 19	11	21	6	14	20	21	14	6	9	5	10	15	18	7	13	7	9	11	217

**analizy i obliczenia własne*

W analizie tych wyników warto m.in. zwrócić uwagę na kategorie **towarzyskości zamkniętej i otwartej**. Pierwszej z nich nadałam dosyć złowrogie znaczenie: **w wypadku pracowników socjalnych oznacza ona bowiem więzi społeczne o charakterze quasi - klikowym ograniczonym do społecznego środowiska pracy**, zaś w **wypadku młodzieży oznacza to, iż więzi są przez sytuację życiową wymuszone, a nie dobrowolne**. Pojęcie **towarzyskości otwartej** stało się tu natomiast nazwą kategorii obejmującej w wypadku pracowników socjalnych element powołania związanego z zawodem, a polegającego na autentycznej życzliwości w stosunku do ludzi, co wraz z kategorią **spolegliwości**³⁰ tworzy istotne elementy deklaratywne wzorca przyzwoitego człowieka w ogóle. Zauważmy zatem, że pracownicy socjalni użyli dla takiego samoopisu 8,4% wyrażań w TST, zaś młodzież – 15,7% - czyli prawie dwa razy tyle.

Przedstawione tabele kryją, oczywiście, jeszcze inne możliwości interpretacyjne: zauważmy, iż nieobecne w wypadku młodzieży kategorie fizyczności i pleonastyczne zostały zastąpione przez samoopisy wskazujące na: pozytywną kategorię umiejętności i działań (co potwierdza znaczenie tego czynnika w kapitale

³⁰ Pojęcie to zaczerpnęłam oczywiście od Tadeusza Kotarbińskiego, który pisze: „Spolegliwy opiekun winien być życzliwie nastawiony wobec podopiecznych, wrażliwy na cudze potrzeby i skłonny do pomagania”, por. T. Kotarbiński, *Opiekun spolegliwy*, (w:) *Pisma etyczne*, 1987, Wrocław: Ossolineum, ss. 377- 380.

kulturowym młodzieży) oraz negatywną samoocenę z punktu widzenia niezaspokojonych potrzeb i świadomości własnych deficytów.

Rekomendacja praktyczna:

- w świetle zaprezentowanych powyżej analiz niezbędne dla obu grup wydają się solidne warsztaty z tego co niegdyś, jakże słusznie nazywano *savoir - vivre*'m lub kindersztubą, aczkolwiek z racji ich rzeczywistej i pozornej przewagi symbolicznej – ważniejsze są one dla pracowników socjalnych; dla młodzieży stanowią one podstawę zlikwidowania deficytu kapitału kulturowego, niezbędnego do tworzenia prawidłowego kapitału społecznego, zarówno w jego odmianie integracyjnej jak i pomostowej;

wskazówki jak te warsztaty budować dostarczają przeanalizowane wyżej dane dotyczące autoidentyfikacji i autoprezentacji JA.

3.4 Kompetencja aksjologiczna pracowników socjalnych i młodzieży: analiza porównawcza deklarowanych w badaniu ilościowym wartości

W tabeli 8 zestawiałam i porównałam wartości wybierane przez obie grupy badanych (każda licząca N= 180 osób) oraz wskazałam wielkości różnic w poszczególnych wyborach i ich główne znaczenie.

Tabela 8. Porównawcza analiza wartości zadeklarowanych przez pracowników socjalnych i młodzież jako „najważniejsze w życiu”, w %.

Wartości	Ranga	Pracownicy socjalni	Ranga	Młodzież	Różnica	Znaczenie różnicy - wskazywali odpowiedź:
BRAK DANYCH (!) + <i>nie wiem</i> w odpowiedziach młodzieży (!)	1	20,4	1	44,5	24,1	częściej pracownicy socjalni
Rodzina	2	16,8	2	14,6	2,2	nieznacznie częściej pracownicy socjalni
Praca	3	15,8	3	11,2	4,6	częściej pracownicy socjalni
Zdrowie	4	15,1	7	3,3	11,8	częściej pracownicy socjalni
Pieniądze, dobre warunki materialne	5	11,0	4	7,1	3,9	częściej pracownicy socjalni
Przyjaźń, dobre kontakty międzyludzkie poza pracą	6	7,2	6	4,3	2,9	częściej pracownicy socjalni
Miłość, bycie kochanym	7	3,4	10	1,6	1,8	częściej pracownicy socjalni
Wykształcenie/edukacja	8	2,0	5	4,4	2,4	częściej młodzież
Inne	9	2,0	14	0,4	1,6	nieznacznie częściej pracownicy socjalni
Samorealizacja, pasje, rozwój osobisty	10	1,9	11	1,4	0,5	praktycznie tak samo
Podróże, zwiedzanie, wypoczynek	11	1,6	-	-	1,6	wyłącznie pracownicy socjalni
Wiara, Bóg, religia, sprawy duchowe	12	1,0	16	0,1	0,9	praktycznie tak samo
Uczciwość, rzetelność, dobre wykonywanie pracy, <i>prawidłowość</i>	13	0,8	-	-	0,8	wyłącznie pracownicy socjalni
Tradycyjne wartości, np.: szczerłość, prawda, honor, zaufanie, lojalność, dobro, wolność, tradycja itp.	14	0,4	9	1,8	1,4	nieznacznie częściej młodzież
Szacunek, bycie poważanym	15	0,4	13	0,6	0,2	tak samo
Dobre stosunki w pracy	16	0,1	-	-	0,1	wyłącznie pracownik socjalny
Szczęście, stabilizacja, bezpieczeństwo,	-	-	8	3,0	3,0	wyłącznie młodzież
Zabawa, imprezy, spotkania	-	-	12	1,2	1,2	wyłącznie młodzież
Żarty	-	-	15	0,2	0,2	wyłącznie młodzież
Zmiana miejsca zamieszkania	-	-	16	0,1	0,1	jeden młody człowiek
RAZEM	16	100	17	100	**	11 PS/ 2TS/ 6 M

* analizy i obliczenia własne

** wyniki mogą się nie sumować do 100% z powodu błędu zaokrąglenia

*** średnia różnica = 3,3%, mediana = 12,1%

W obu grupach *maximum* wynosiło po N=900 odpowiedzi; pracownicy socjalni udzielili N=716 (79,6%) odpowiedzi; młodzież udzieliła N=499 odpowiedzi (55,4%). Wyznam szczerze, że pierwszy raz widzę tak ogromne braki danych w odpowiedziach na to proste przecież pytanie!

Poza brakami danych przesunięcia w układach wartości obu grup nie są szczególnie duże, co świadczy o ich **zasadniczo podobnych orientacjach aksjologicznych i podobnych kompetencjach aksjologicznych**. Podobieństwo to – mimo jaskrawych kolorów użytych w tabeli do oznaczania poszczególnych pól – sprawia przygnębiające wrażenie SZAROŚCI – bez większych ambicji i marzeń podzielanych w grupach, a nawet bez wspólnej płaszczyzny aksjologicznej. Co więcej, zarazem te światy porównywane ze sobą wydają się aksjologicznie bardzo płaskie: jedyna większa różnica dotyczy zdrowia. To wydaje się wręcz niewiarygodne! Tym bardziej, że zadając w wielu już badaniach tak samo sformułowane pytanie o wartości zwykle otrzymywałam wyniki, które wskazywały na zarówno wysoką zgodność, ale i na głęboką niezgodę w kwestiach aksjologicznych pomiędzy podobnie różnymi grupami.

Konkluzje:

1) wyniki te dla obu grup są tak złe, iż mogą świadczyć o atrofii wartości, co w świecie JA (i - jak się okaże dalej - również w pozostałych światach społecznych badanych, które są niezwykle przepojone negatywnymi emocjami) może być prawdopodobne;

2) ze względu na niskie kompetencje poznawcze i językowe badani mogli z takim narzędziem jak ankieta wypełniana samodzielnie po prostu sobie nie radzić (w komentarzach do tego narzędzia powtarzały się np. narzekania, że była „za długa”), chociaż ten zarzut nie tłumaczy absolutnie tak dużych braków danych w odpowiedzi na zaledwie 3 i 5 pytanie w owej „za długiej” ankiecie; poza tym badani z innych środowisk bez trudu sobie dotąd radzili z podobnymi narzędziami.

Rekomendacje praktyczne:

- 1. zebrane w niniejszym rozdziale analizy i interpretacje są gotowym materiałem do stworzenia galerii modelowych figur, które można uruchomić w również modelowych sytuacjach interakcyjnych i wykorzystywać podczas zajęć, warsztatów i gier;**
- 2. sugerowałabym jednak by grający tymi figurami pochodzili z grup przeciwnych. Zajęcia takie miałyby na celu z jednej strony – dzięki projekcji uwspólnienie doświadczeń oraz rozpoznawanie możliwości i ograniczeń partnera, ale także zdobywanie i/lub poszerzanie nowych kompetencji poznawczych i socjolingwistycznych oraz bezpieczne „rozbrajanie min” emocjonalnych, których – jak to pokazałam – jest bardzo dużo w obu światach;**
- 3. swoistą „czteropolówkę” z tabel 3 i 4 oraz pozostały przeanalizowany tu materiał (zwłaszcza TST) można wykorzystać do zbudowania matrycy cech, zestawiając je w różnych układach, zaś do ich uporządkowania przydatne mogą być, jak sądzę, typy gier opisane przez Rogera Caillois³¹; podam tu tylko typy i jeden, ogólny przykład takiej matrycy:**

- AGON (współzawodnictwo) -1) „silny” młody człowiek versus „silny” pracownik socjalny; 2) „silny” młody człowiek versus „słaby” pracownik socjalny; 3) „słaby” młody człowiek versus „silny” pracownik socjalny; 4) „słaby” młody człowiek versus „słaby” pracownik socjalny; 5) „ambiwalentny” młody człowiek versus „ambiwalentny” pracownik socjalny; 6) „ambiwalentny” młody człowiek versus „silny” pracownik socjalny; 7) „ambiwalentny” młody człowiek versus „słaby” pracownik socjalny; 8) „silny” młody człowiek versus „ambiwalentny” pracownik socjalny; 9) „słaby” młody człowiek versus „ambiwalentny” pracownik socjalny;

³¹ R. Caillois, *Gry i ludzie*, 1997, Warszawa: Volumen.

takie same matryce można zbudować dla pozostałych typów gier: **ALEA** (przypadek, los); **MIMICRY** (naśladownictwo); **ILINX** (zawrót głowy/euforia/frenesis).

4) Do typologii Caillois dodałabym jednak w tym wypadku jeszcze jedną kategorię: **EMPÁTHEIA** (cierpienie)³².

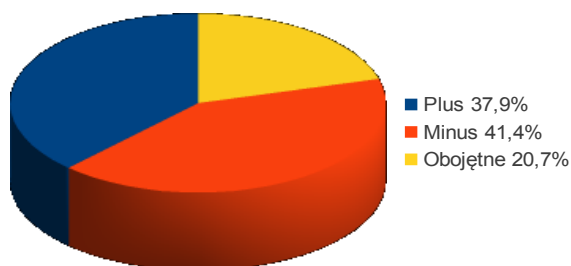
5) W zależności od tego, które z silnych lub słabych układów cech się skomponuje tworząc konkretną figurę otrzymamy różne dodatkowe warianty, które można wykorzystywać bazując na modelowych sytuacjach interakcyjnych, takich, jak np.: „pierwszy kontakt”, „odrzućcie prośby o zasilek”, „zachęćcie do udziału w projekcie” itd.

3.5 ŚWIATY MY PRACOWNIKÓW SOCJALNYCH I MŁODZIEŻY

Kolejna część analiz obejmuje społeczne światy ukonstytuowane przez – jak wstępnie za teoretykami zakładam - silne więzi społeczne, językowo opisywane przez użycie kategorii MY.

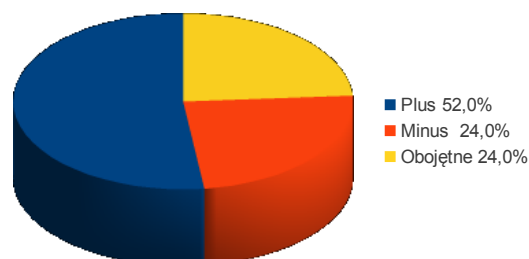
³² Wykracza to oczywiście, acz nie do końca, poza tradycyjne ujęcie gry (jako zabawy sprawiającej przyjemność), ale nawiązuje do idei *katharsis*.

Wykres 11. Rekonstrukcja rozkładu temperatur emocjonalnych w inwentarzu MY PRACOWNIKÓW SOCJALNYCH (N=877)

*analizy i obliczenia własne

Wykres 12. Rekonstrukcja rozkładu temperatur emocjonalnych w inwentarzu MY MŁODZIEŻY (N=288)

* analizy i obliczenia własne

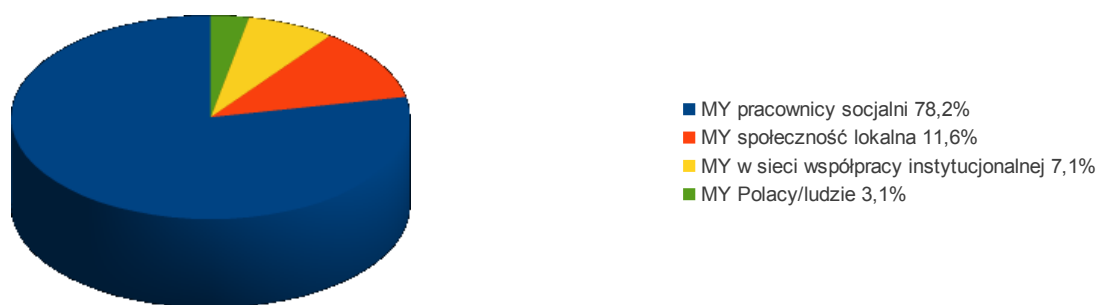
Ciekawe, że rozkłady temperatur emocjonalnych w światach MY pracowników socjalnych i młodzieży tak znacznie się od siebie różnią:

- pomiędzy kategoriami pozytywnie nacechowanymi wystąpiła aż 14,1% różnica na korzyść świata opisanego przez młodzież; pomiędzy kategoriami negatywnymi różnica jest jeszcze większa, ale stworzyły ją wypowiedzi pracowników socjalnych – 17,4%; jedynie pomiędzy kategoriami obojętnymi i neutralnymi różnica jest niewielka - 3,3%;

- mogłoby się wydawać, że kategoria MY niejako z natury rzeczy winna wiązać się z pozytywnym nastawieniem i, jak widać w wypadku młodzieży się to potwierdza, **jednakże w wypadku pracowników socjalnych świat MY jest w wysokim stopniu negatywny.**

Konkluzja: wynik ten jest koherentny z danymi i analizami dotyczącymi kategorii JA pracowników socjalnych i młodzieży. Jednakże jeżeli negatywne emocje tak bardzo obciążają najbliższy jednostkom świat społeczny, to **jakiegokolwiek działania mające na celu budowanie kapitału pomostowego będą więzły na mieliznach nieuporządkowanych emocjonalnie relacji w obrębie specyficznego kapitału integracyjnego.** Uwagi te dotyczą (acz w nieco mniejszym stopniu) również młodzieży.

Wykres 13. Rekonstrukcja rozkładu głównych kategorii MY PRACOWNIKÓW SOCJALNYCH N=877

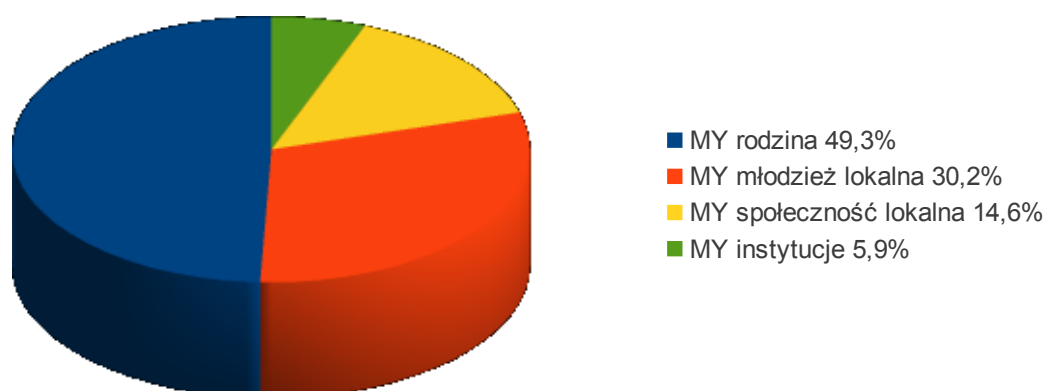
* analizy i obliczenia własne

Analiza tego wyniku, podobnie jak poprzednich i następnych oraz odnoszących się także do młodzieży będzie pełna dopiero po przyjrzeniu się jak wiele ze szczegółowych kategorii obecnych w świecie JA i MY powtarza się (i z jakim zabarwieniem emocjonalnym) w najbardziej zdystansowanym społecznym świecie ONYCH. Tu dość niepokojącym sygnałem jest niewielki odsetek wskazań na istnienie więzi MY w sieci współpracy instytucjonalnej. (Z obserwacji podczas prowadzenia innych, równoległych badań na terenie Warmii i Mazur wiem, iż sieć ta rzeczywiście jest trudna do zbudowania oraz, że jej idea każdorazowo wzbudza silnie emocje, najczęściej o klasycznie resentymentalnym³³ charakterze). **Pojęcie resentymentu jest jednym z kluczowych pojęć teoretycznych ramujących i wyjaśniających uzyskane w tych badaniach wyniki.** Okazało się ono tu tak ważne, że znalazło to odbicie w tytule niniejszego raportu. Trzeba je wobec tego przynajmniej skrótowo naświetlić: **resentyment** jest pojęciem filozoficznym, najprościej mówiąc, powstaje on gdy ludzie tworzą sobie iluzoryczne, nieadekwatne do rzeczywistości, wartości i oceny moralne, które następnie ukierunkowują zarówno ich zachowania indywidualne, jak i interakcje społeczne. Co charakterystyczne dla resentymentu - tego rodzaju wartości, oceny i sądy w zjawisku resentymentu stanowią rekompensatę własnych niemocy, ograniczeń (deprywacji) czy też

³³ Por. np.: Max Scheler, *Resentyment i moralność*, 1977, Warszawa: Czytelnik.

niedoborów. Teorię resentymentu zawdzięczamy m.in. Fryderykowi Nietzsche i Maxowi Schelerowi. W moim przekonaniu jest to również jedno z najważniejszych pojęć dla zrozumienia dokonującego się w Polsce procesu transformacyjnego, zwłaszcza że teoria resentymentu daje się dobrze zoperacjonalizować na poziomie metodologicznym w połączeniu z – opisywanym już wyżej - ujęciem sepologicznym (perspektywą „cudzych problemów”).

Wykres 14. Rekonstrukcja rozkładu głównych kategorii MY MŁODZIEŻ N=288

**analizy i obliczenia własne*

Przede wszystkim warto podkreślić, że **świat MY młodzieży stanowi tylko około 1/3 (32,8%) świata MY pracowników socjalnych**. Określa to, jak sądzę – dosyć dobitnie **rozmiary deficytu w zakresie kapitału integracyjnego młodzieży, ale NIE PRZESĄDZA** bynajmniej o jednoznacznej, **pozytywnej lub negatywnej jakości pierwszego lub drugiego z tych światów**. Zauważmy ponadto, że przedstawiony w ten sposób kontakt młodych ludzi ze światem instytucji (najmniejszy odsetek autoidentyfikacji – 5,9%) wskazuje, iż najbliższe otoczenie społeczne jest dla badanych głównym (i bezpiecznym) polem zdobywania życiowych doświadczeń, zaś przyjazny i bliski kontakt z instytucjami mieści się w zdecydowanie marginalnych obszarach świadomości. (Jak pokazałam to w rozdziale o światach JA oraz pokażę analizując światy ONYCH: pozytywne są w tym wypadku głównie postulaty

powinnościowe (pożądane wzorce). Wszystkie wyniki badania w tej kwestii są ze sobą niezwykle wręcz spójne i koherentne.

Warto też podkreślić, że **przedstawiona powyżej teza o ekwiwalencji - substytucji świata pracy w wypadku pracowników socjalnych i świata życia codziennego w wypadku młodzieży zyskuje tu pełne wsparcie**, a nawet obecnie przedstawiane wyniki pozwalają ją jeszcze wyostrzyć poprzez przywołanie **koncepcji „świata na opak”** – oczywiście bez jej karnawałowych konotacji³⁴.

Szczegółowe rozkłady kategorii zaludniających świat MY – przynajmniej w teorii – bliskich relacji i najsilniejszych oraz pozytywnych więzi przedstawiam w tabelach 9 i 10.

Tabela 9. Inwentarz MY wg PRACOWNIKÓW SOCJALNYCH (N=877)

lp	Kategoria	Pozytywne	Negatywne	Obojętne	Razem
1	MY przez działania, ale też <i>wyręczanie podopiecznych</i>	150	82	36	268
2	MY to pracownicy socjalni z konkretnej placówki/MY <i>urząd/biuro/OPS/pomoc</i>	53	35	58	146
3	MY jako społeczność lokalna w miejscu pracy badanych	9	58	35	102
4	MY w kontakcie z młodzieżą/ <i>tym wszystkim</i>	32	29	17	78
5	MY i instytucje lokalne razem (<i>GOK, szkoła, harcerstwo, zakłady pracy, fundacje, domy dziecka, ksiądz</i>)	37	15	10	62
6	MY pracownicy socjalni ubezwłasnowolnieni przez prawo	5	44	0	49
7	MY ograniczani przez nadmiar obowiązków/ <i>papierologia/dokumenty/opinie</i>	5	29	6	40
8	MY mający własne zdanie/poglądy	15	15	5	35
9	MY społeczeństwo/ludzie dorośli/Polacy	5	10	12	27

³⁴ Chyba, że karnawał również potraktowalibyśmy „na opak” (!), co jest bardzo intrygującą sugestią, której z braku miejsca i czasu nie mogę tutaj rozwinąć.

lp	Kategoria	Pozytywne	Negatywne	Obojętne	Razem
10	MY ubezwłasnowolnieni przez władzę lokalną/centralną	1	25	0	26
11	MY zaangażowani ponadnormatywnie w pracę	20	0	0	20
12	MY źle postrzegani/jako urzędnicy	0	16	2	18
13	MY ograniczani przez pieniądze	0	5	1	6
OGÓŁEM		332	363	182	877

**analizy i obliczenia własne*

W analizie świata MY pracowników socjalnych warto się przyjrzeć, które z wymienionych kategorii są relatywnie najbardziej pozytywne, a które wzbudzają najwięcej negatywnych emocji:

- własne działania są źródłem pozytywnego opisywania NAS w 56,0%, ale zarazem stosunek do nich jest też dosyć ambiwalentny i krytyczny;
- wskazania działań opartych na lokalnych sieciach współpracy także w nieco ponad połowie (51,6%) są pozytywnie nacechowane;
- wyłącznie pozytywnie (co wcale nie takie oczywiste, jakby się wydawało) jest nacechowany opis NAS jako ponadnormatywnie zaangażowanych w pracę;
- zdecydowanie negatywny obraz NAS pojawia się w opisie społeczności lokalnej (aż 56,9% negatywnie nacechowanych kategorii; świadczy to zresztą o **maskującym (sepologicznym³⁵) i resentymentalnym charakterze**, który może przybierać ta kategoria; w analizowanym przypadku **pracownicy socjalni mówiąc MY (podobnie jak wtedy gdy mówią MY- Polacy itd.) de facto mówią o negatywnie traktowanych ONYCH**. Jest to więc kategoria

³⁵ M. Czyżewski, K. Dunin, A. Piotrowski (red.), *Cudze problemy, czyli o ważności tego, co nieważne*, 2009, Warszawa: WAiP.

hybrydyczna, ale bynajmniej nie nowa. Zjawisko to ma bardzo stary rodowód – przed socjologami doskonale opisali je przede wszystkim poeci, zwłaszcza romantyczni;

- jeszcze gorzej wypadają mniej liczne kategorie: NAS – pracowników socjalnych uzależnionych od (złego) prawa, władzy oraz nadmiaru obowiązków, a także źle postrzeganych jako urzędnicy (*ludzie zawodu* – by powołać się tu stosownie na Maxa Webera), a nie *ludzie powołania*³⁶.

Konkluzja: zgodnie z ujęciem sepologicznym kategorie nieobecne w dyskursie lub w szczególny sposób nacechowane emocjonalnie (zwłaszcza negatywnie albo też „przecechowane” pozytywnie) oraz takie, które maskują to co rzeczywiście jest przekazywane, wskazują na istnienie tzw. cudzych problemów (SEPów), czyli problemów uważanych za nieważne, niegodne wspominania, niewygodne oraz takie, których rozwiązywanie ani MNIE, ani NAS nie dotyczy.

Tabela 10. Inwentarz MY MŁODZIEŻY (N=288)

	Kategoria	pozytywne	negatywne	obojętne	razem
1	MY - Ja z mężem/chłopakiem/żoną/konkubentem/partnerem	42	25	15	82
2	MY - Ja z dzieckiem	14	18	18	50
3	MY – społeczność lokalna/wieś	9	13	20	42
4	MY- Sportowcy szkolni/uczniowie	19	3	8	30
5	MY- Ja z kolegą/koleżanką/przyjacielem	21	-	1	22

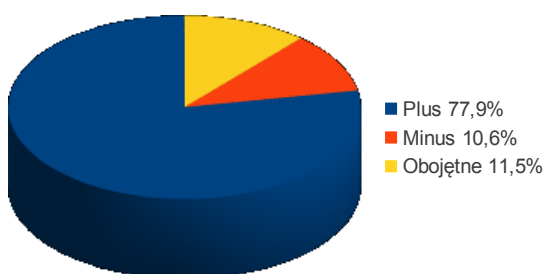
³⁶ M.Weber, *Polityka jako zawód i powołanie*, 1987, Warszawa: Niezależna Oficyna Wydawnicza.

	Kategoria	pozytywne	negatywne	obojętne	razem
6	MY - Ja+OSP	10	5	2	17
7	MY - młodzież	14	-	-	14
8	MY - kumple	10	-	1	11
9	MY - kibice	7	3	-	10
10	MY - rodzina	2	2	4	8
11	MY- Ja+MAMA	2	-	-	2
	OGÓLEM	150	69	69	288

**analizy i obliczenia własne*

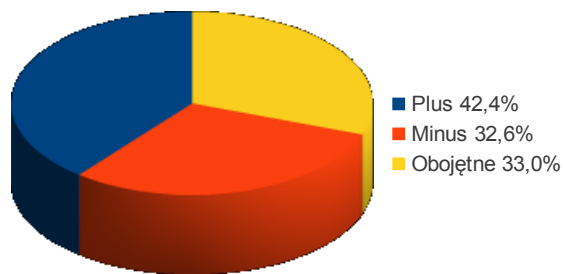
W świecie MY młodzieży warto, z kolei, zwrócić uwagę na niebezpieczne sygnały: co najmniej chłodne nacechowanie emocjonalne relacji z dzieckiem – znacznie bardziej ciepłe są tu relacje typu MY z bliskimi rówieśnikami (por. też: wykresy 15, 16 i 17) - najwyraźniej nie czują potrzeby więzi. (Ten wątek widać także w społecznym świecie ONYCH – por. niżej).

Wykres 15. Rekonstrukcja rozkładu temperatur emocjonalnych w inwentarzu MY - rówieśnicy MŁODZIEŻY (N=104)

**analizy i obliczenia własne*

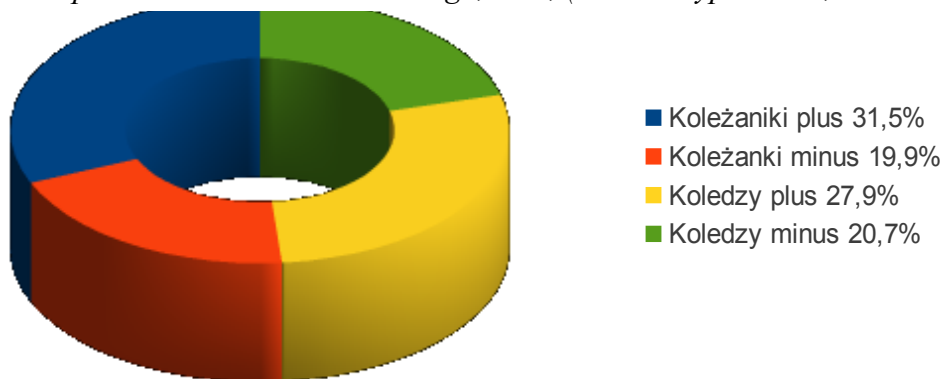
Wykres 16. Rekonstrukcja rozkładu temperatur emocjonalnych w inwentarzu MY - moja rodzina MŁODZIEŻY (N=132)

**analizy i obliczenia własne*

Zauważmy także, iż różnica w negatywnych temperaturach emocjonalnych wyrażen opisujących MY jako **własną rodzinę** badanych osób i **rówieśników** wynosi aż 22,0%, zaś w pozytywnych – jeszcze więcej, bo 35,5% - w obu wypadkach oczywiście na korzyść rówieśników. (Wynik ten nabiera dodatkowej (negatywnej) ostrości, gdy badani mówią o partnerze/partnerce jako o Onych). W tym świecie MY nie ma także wielu oczekiwanych podmiotów – np.: rodzeństwa, dziadków i innych, którzy pojawiają się dopiero w świecie ONYCH, zaś **rodzina pochodzenia** reprezentowana jest naprawdę minimalnie. W badaniu ilościowym rówieśnicy okazali się bardziej ambiwalentni, ale też warto podkreślić, że efekt ten zapewniła „ostra” treść pytań: „co Pan/i lubi u koleżanek/kolegów”, a „co przeszkadza” w kontaktach z nimi. Warto w tym kontekście zaznaczyć, że odpowiedzi w ankiecie (być może dzięki jej anonimowości) ujawniły proste i silne emocje: negatywne związane z zachowaniami pełnymi przemocy bądź fizycznej, bądź nawet częściej – symbolicznej (wyśmiewanie, poniżanie, wykorzystywanie itd.) oraz rywalizacji. Tu ujawniły się także nieobecne w TST i inwentarzach JA odniesienia do wyglądu, które zresztą wraz z „mądrością” są żetonami w walce o przewagę w lokalnych *swoich towarzystwach* (por. konkluzję do tego fragmentu).

Wykres 17. Rekonstrukcja pozytywnych i negatywnych cech koleżanek i kolegów badanej MŁODZIEŻY na podstawie badania ilościowego, w %, (N=613 wypowiedzi, bez braków

**analizy i obliczenia własne*

Konkluzja: podstawową grupą odniesienia dla badanych są **rówieśnicy**, (ale mimo że emocje znów są tu silne, to relacja ta dotyczy jednak więzi zdecydowanie słabych, bardziej sytuacyjnych niż dokonywanych z wyboru). Nie można zatem tej

kultury uznać za typową kulturę prefiguratywną w rozumieniu Margaret Mead³⁷. Jest to więc hybrydyczny, najprawdopodobniej istniejący w przejściowej formie, społeczny subświat kofiguratywny, nie stanowiący realnego oparcia dla jednostek, takiego jakie dają np. autentyczne grupy subkulturowe, agregujący się sytuacyjnie (na modłę opisaną przez Maffesolego jako sytuacyjne wspólnoty quasi - plemienne³⁸ albo przeze mnie jako „swoje towarzystwa” o charakterze ego - sekuralnym³⁹.(czyli nastawione na siebie jednostki zrzeszające się na krótko w celach ludycznych i obronnych – co zresztą jest tutaj tradycyjnie powiązane).

Rekomendacje praktyczne:

1) warsztaty dla młodzieży winny objąć zajęcia dotyczące nie tylko opieki nad dziećmi, ale również „ćwiczenia z miłości macierzyńskiej”, której braki są ewidentnie pokoleniowo dziedziczone⁴⁰ a zatem model szkoleniowy, a nawet warsztatowy „naprawiania” tego problemu jest absolutnie niewystarczający potrzebne tu są raczej działania typu animacyjnego ze stałą współobecnością osób wspierających matkę i dziecko;

2) warto mieć na uwadze, że w przypadku tej młodzieży „pracując z młodzieżą” w gruncie rzeczy pracuje się z AGREGATEM społecznym (zbiorem jednostek) lub

³⁷ Margaret Mead, *Kultura i tożsamość. Studium dystansu międzypokoleniowego*, 1978, Warszawa: PWN; w tej niezwykle ważnej pracy Mead opisuje **kultury postfiguratywne**, w których dzieci uczą się – mówiąc w największym skrócie – od rodziców, **kultury kofiguratywne**, w których główną grupą odniesienia stają się rówieśnicy (niezależnie od wieku) oraz **kultury prefiguratywne** – w których o zgrozo! wg autorki - dorośli muszą uczyć się reguł rządzących światem od dzieci.

³⁸ M. Maffesoli, op.cit.

³⁹ B. Fatyga, *Agresja, przemoc i indywidualizm ego-sekuralny*, (w:) S. Amsterdamski (red.), *Człowiek i agresja. Głosy o nienawiści i przemocy. Ujęcie interdyscyplinarne*, 2002, Warszawa: Wyd. Sic!, ss.247-249.

⁴⁰ W innych badaniach młodzieży wielokrotnie stawiałam tezę o tym, że „matka jest najlepszym przyjacielem człowieka” (młodego), co było widać w stosownych wynikach obrazujących relacje w obrębie rodziny – tu ta relacja wydaje się jednak również co najmniej problematyczna!

z opisaną wyżej sytuacyjną wspólnotą zadaniową, a nie z GRUPĄ – tę trzeba dopiero stworzyć, a można to uczynić bazując na wysokim poziomie pozytywnych emocji dla rówieśników, nie lekceważąc jednak siły negatywnych uczuć, które mogą sytuacyjnie się tutaj niemal w każdej chwili pojawić – ich najpopularniejszym wyrazem są - tradycyjne dla zamkniętych społeczności - plotka i obmowa, używane jako broń w walce o symboliczne przewagi, ale zarazem są to silne czynniki rozbijające lokalne grupy;

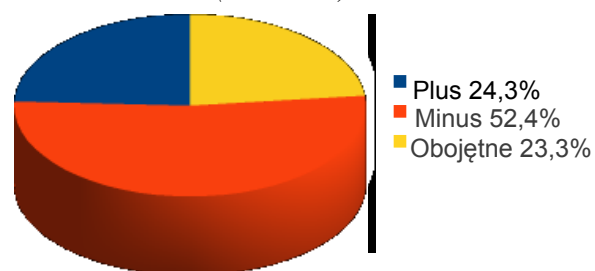
3) omówione powyżej wyniki również uzasadniają rekomendowanie zajęć z grzeczności i świadomego tworzenia wizerunku.

3.6 PODMIOTOWE I PRZEDMIOTOWE ŚWIATY SPOŁECZNE W INWENTARZU ONI ORAZ W BADANIACH ILOŚCIOWYCH

3.6.1 Ogólna charakterystyka światów ONYCH

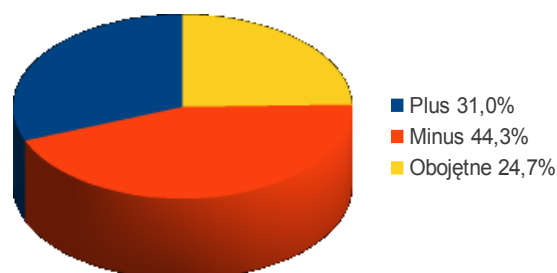
Charakterystykę podmiotowych i przedmiotowych światów ONYCH w wypowiedziach pracowników socjalnych i młodzieży znów zacznę od analizy temperatur emocjonalnych (wykresy 18 i 19) i rozkładu głównych kategorii zrekonstruowanych z badań jakościowych (wykresy 20 i 21).

Wykres 18. Rekonstrukcja rozkładu temperatur emocjonalnych w osobowym inwentarzu ONI PRACOWNIKÓW SOCJALNYCH (N=2.282)

**analizy i obliczenia własne*

Wykres 19. Rekonstrukcja rozkładu temperatur emocjonalnych w osobowym inwentarzu ONI MŁODZIEŻY (N=4.493)

**analizy i obliczenia własne*

W obszernych treściowo światach ONYCH panują interesujące – jak wynika z materiału zebranego w wywiadach – układy emocji i różnic:

- pozytywne nacechowanie wypowiedzi o ONYCH jest trochę większe w wypadku młodzieży (różnica wynosi 6,7%);
- negatywne emocje przeważają u pracowników socjalnych, (różnica = 8,1%); jakkolwiek warto zwrócić uwagę, iż jest to najczęściej występujące nacechowanie wypowiedzi w obu światach i że ponad połowa wypowiedzi pracowników socjalnych miała tę barwę emocjonalną;
- między kategoriami obojętnymi i/lub neutralnymi praktycznie nie ma różnicy (1,4%); co więcej - znów okazało się, że są to sposoby wyrażania myśli najrzadziej występujące w badanym materiale.

Konkluzje:

1) po raz kolejny ugruntowane zostały hipotezy o braku emocjonalnego equilibrium w światach pracowników socjalnych i młodzieży oraz o niskiej kompetencji kulturowej obu grup w zakresie posługiwania się, zgodnie z zasadami powściągliwości, tradycyjnym kodeksem grzeczności i/lub sine ira et studio, kodami kultury „wysokiej” albo też „tradycyjnej” (o czym świadczą odsetki kategorii obojętnych lub neutralnych emocjonalnie);

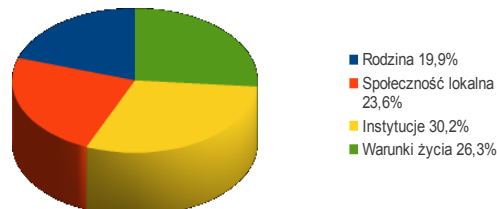
2) jeżeli w świecie życia codziennego w stosunku do ONYCH pojawiają się emocje pozytywne, to zdaje się to świadczyć o tym, iż uogólnione nastawienie do świata osób prezentujących społecznie takie emocje jest społecznie pożądane i świadczy o prawidłowym kierunku rozwoju więzi danej zbiorowości; zastosowanie takiej interpretacji wymaga jednak dokładnego przyjrzenia się, ku którym i jak charakteryzowanym ONYM emocje w ogóle są kierowane, bowiem w konkretnych przypadkach może to oznaczać nie rozwój osób i grup lecz ich degenerację w getta i/lub kliki.

Wykres 20. Rekonstrukcja rozkładu głównych kategorii w Inwentarzu ONI PRACOWNIKÓW SOCJALNYCH (N=4.122)

*analizy i obliczenia własne

Wykres 21. Rekonstrukcja rozkładu głównych kategorii w Inwentarzu ONI MŁODZIEŻY (N=8.928)

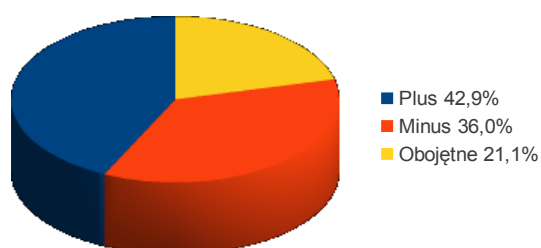
*analizy i obliczenia własne

Zarówno z dotychczasowej analizy, jak i z wykresów 20 i 21 wynika, że w świecie młodzieży **pole życia rodzinnego** jest **ekwiwalentem - substytutem pola pracy** w świecie pracowników socjalnych. Tutaj widać także, iż **ekwiwalentem klientów pomocy społecznej** w opisie pracowników socjalnych jest **społeczność lokalna – otoczenie społeczne** w świecie młodzieży (co jest zresztą dosyć oczywiste). Ponadto obie grupy opowiedziały o **otoczeniu instytucjonalnym**, z którym się stykają w podejmowanych przez siebie aktywnościach oraz o pewnych elementach swoich **warunków życia**. O ile różnica w pierwszej parze kategorii (praca - rodzina) nie jest zbyt duża (6,4%), to już między kategoriami drugiej pary (klienci pomocy społecznej – społeczność lokalna) jest bardzo znaczna (22,3%), co oznacza, że klienci pomocy społecznej ogniskują więcej uwagi pracowników socjalnych niż otoczenie społeczne młodzieży, (które z tych klientów w znacznej mierze się składa – por. uwagi o doborze próby w koncepcji badań); z kolei, instytucje zwracają większą uwagę młodzieży niż pracowników socjalnych (różnica 10,2%), podobnie jest z kategorią warunki życia (różnica 5,7%). Dalsze analizy będę więc prowadziła porównując wyodrębnione pary kategorii; najpierw przedstawiam zawartość treściową pary praca (środowisko i warunki pracy) wg pracowników socjalnych oraz osobową kategorię rodzina opisaną przez młodzież.

3.6.2 Środowisko i warunki pracy pracowników socjalnych *versus* środowisko rodzinne młodzieży

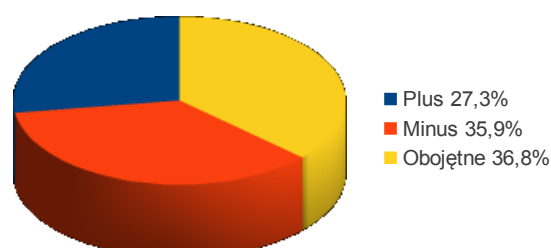
Na wykresach 22 i 23 przedstawiam emocjonalne nacechowanie wypowiedzi obu grup dotyczące ze strony pracowników socjalnych - pracy, a ze strony młodzieży – rodziny. Kapitał integracyjny pracowników socjalnych, (nawet gdy ci używają zaimka osobowego ONI, świadczącego o dystansie społecznym do podmiotów tak określanych), jest mimo to większy, niż badanej młodzieży, która mówi przecież zarówno o rodzinach własnych, jak i rodzinach pochodzenia; jedno- i wielopokoleniowych; bliższych i dalszych (różnica pomiędzy temperaturami dodatnimi wynosi tu 15,6%; por. też tabele 10 i 11). Emocjonalne nacechowanie ujemne jest w obu grupach takie samo i jednak dosyć wysokie – ponad 1/3 szczegółowych kategorii jest tak nacechowana. Zaś wypowiedzi neutralnych i/lub obojętnych zdecydowanie więcej użyła młodzież (różnica - 15,7%). W tym wypadku porównanie wypada dla obu grup niekorzystnie: świadczy bowiem o mało obiektywnym wyrażaniu opinii przez pracowników socjalnych, a obraz świata rodzinnego młodzieży – można by rzec - dodatkowo „wychładza”.

Wykres 22. Rekonstrukcja rozkładu temperatur emocjonalnych w subświecie PRACY inwentarza ONI PRACOWNIKÓW SOCJALNYCH (N=555)

**analizy i obliczenia własne*

Wykres 23. Rekonstrukcja rozkładu temperatur emocjonalnych w subświecie RODZINY inwentarza ONI MŁODZIEŻY (N=1.784)

**analizy i obliczenia własne*

W tabelach 11 i 12 przedstawiłam szczegółowy zbiór wszystkich kategorii ONYCH ze światów: pracy - pracowników socjalnych i rodziny - młodzieży, wraz

z rozkładami temperatur emocjonalnych. Jak widać, pracownicy socjalni wskazali mniej kategorii, ponadto część z nich dotyczy przedmiotów i typów działań, zaś jedna z kategorii osobowych mówi o braku określonych specjalistów, a nie o realnych ludziach, więc porównywalnych kategorii osobowych jest jeszcze mniej – po odliczeniu – tylko 5. Tymczasem w wypadku młodzieży wystąpiło aż 19 różnych typów członków rodziny. Co świadczy o stosunkowo rozległych, acz niekoniecznie pozytywnych relacjach społecznych w obrębie rodzin.

Tabela 11. Inwentarz ONI - środowisko i warunki pracy PRACOWNIKÓW SOCJALNYCH (N=555)

lp	Kategoria	pozytywne	negatywne	obojętne	razem
1	Szkoleniowcy/instruktorzy/specjaliści/street worker/prawnik/etaty/nikt	45	37	21	103
2	Projekt/systemowy ⁴¹	26	60	11	97
3	Brakujący specjalista (postulaty: psycholog, pedagog, juwentolog, socjoterapeuta, ktoś/fachowiec/od pracy z rodziną/po studiach/młody/street worker/animatory/asystent rodzinny/odpowiednia osoba do 1 działki)	32	26	20	78
4	Usprawnienie działań	50	15	10	75
5	Kursy/programy/warsztaty (wizaż, prawo jazdy, kwiaty z bibuły, bębniarstwo, ogień, klub tańca z ogniem, opiekunki środowiskowej, aktywności lokalnej, malarstwo, kółko fotograficzne, twarde umiejętności, miękkie umiejętności, komunikacja, wolontariat, komputerowe, teatralne, fitness, koła zainteresowań - ogólnie)	33	25	11	69
6	Koleżanka/kolega z pracy	38	7	8	53
7	Zespół interdyscyplinarny/koordynacyjny/roboczy	8	12	1	21
8	Kolonie/wyjazdy wakacyjne	0	7	10	17
9	Program pracy	0	9	6	15

⁴¹ Szczegółową analizę programów, projektów i kursów zawiera raport „Funkcjonowanie młodzieży w środowisku lokalnym”.

lp	Kategoria	pozytywne	negatywne	obojętne	razem
10	Asystent rodziny	4	0	10	14
11	Konferencje	1	2	9	12
12	Koordynator rodziny	1	0	0	1
OGÓŁEM		238	200	117	5

**analizy i obliczenia własne*

Tabela 12. Inwentarz ONI – rodzina MŁODZIEŻY (N=1.784)

l.p.	Kategoria	Pozytywne	Negatywne	Obojętne	Razem
1	Mama	74	88	119	281
2	Syn/córka/dziecko moje	43	73	148	264
3	Brat/bracia/rodzeństwo/siostry	62	53	105	220
4	Mój chłopak/dziewczyna/konkubent	34	104	75	213
5	Teściowie	37	29	39	105
6	Rodzina moja	20	60	17	97
7	Mąż/żona	32	25	26	83
8	Rodzice moi	13	64	5	82
9	Dom	6	59	17	82
10	Babcia	60	16	1	77
11	Mój tata/ojciec	10	32	24	66
12	Ciocia	31	10	20	61
13	Kuzyni inni/krewni	11	8	20	39
14	Bratowa/ brat żony/siostra/męża	5	6	15	26
15	Starsza osoba zaprzyjaźniona/przyszywana babcia	18	-	6	24
16	Rodzina ogólnie	13	8	3	24
17	Rodzina męża/chłopaka/konkubenta ogólnie	8	3	7	18
18	Dziadek mój	9	-	5	14
19	Córka cioci/siostra chłopaka	2	2	4	8
OGÓŁEM		488	640	656	1.784

**analizy i obliczenia własne*

W tabelach rekonstruujących szczegółowe rozkłady kategorii warto, moim zdaniem, zwrócić uwagę na **partnera/partnerkę (młodzież), który/a zbiera aż 48,9% negatywnych opisów** ⁴² oraz **rodziców, którzy są opisywani w 42,9% z towarzyszeniem negatywnych emocji badanych**. Jeśli chodzi o zdecydowane pozytywne wypowiedzi o członkach rodziny, to najwięcej ciepłych uczuć budzi niewątpliwie **babcia** (77,9%) oraz - rzadziej wymieniane **ciocia** i **babcia tzw. przyszywana**. Zwrócę tu jeszcze uwagę Czytelnika na kategorię **moje dziecko**, które było opisywane jako ONO tylko w 16,3% wypowiedzi pozytywnie emocjonalnie nacechowanych, w 27,7% - negatywnie i aż 56,0% obojętnie lub neutralnie!

Jeszcze ciekawsze jest, że w wypowiedziach pracowników socjalnych **relatywnie najwięcej negatywnych emocji (61,9%) zbiera wątek dotyczący projektów**, w tym systemowych – czyli kategoria NIEOSOBOWA, koherentne z tym jest dosyć wysokie emocjonalne nacechowanie negatywne i ambiwalencja kategorii **kursów i warsztatów** (36,2%). Koherentny z dotychczasowym wywoдем jest także wynik pokazujący, że **71,7% wypowiedzi o koleżankach i kolegach z pracy jest pozytywnie nacechowana emocjonalnie**.

Konkluzje – pierwsza w postaci pytania: można więc zapytać - jak się czuje młody człowiek przychodzący ze swojego zimnego subświata rodzinnego do ciepłego, ale zamkniętego świata ONYCH - **koleżanek i kolegów z pracy**, tak dobrze zintegrowanego na poziomie emocji, które musi on przecież od razu odczuwać? Tym bardziej, elementarne porozumienie wydaje się tutaj trudne, że jej/jego **negatywne emocje ogniskują najbliżsi współtowarzysze życia**; zaś **takież emocje pracowników socjalnych skupiają projekty jako coś co muszą oni robić**.

⁴² Tu zliczone zostały wszystkie kategorie partnerów badanych, a więc też mężowie i żony.

Rekomendacje praktyczne:

1) jeśli interpretacja ta jest poprawna, to należy bardzo uważnie obserwować pierwsze kontakty pomiędzy przedstawicielami obu grup by szybko zdiagnozować opisaną rozbieżność i – jeśli ona wystąpi w konkretnym przypadku niezwłocznie uruchomić mediację, czyli procedury mające na celu wyrównanie potencjałów komunikacyjnych lub umieszczenie ich poza polem szumu komunikacyjnego, który w tym wypadku ma przede wszystkim emocjonalny charakter;

2) jeżeli jednak wyniki tego badania mają się do czegoś praktycznie przydać, to od razu proponowałabym coś w rodzaju „odwróconej superwizji” podczas zajęć warsztatowych, z wykorzystaniem opisanego repertuaru gier i figur, polegającego w tym wypadku na uczeniu się od siebie nawzajem właściwych zachowań skracających dystans obu grup ONYCH, a przede wszystkim nadających mu akceptowalną dla nich FORMĘ i TREŚĆ!

Aby zamknąć ten wątek chciałabym jeszcze porównać z opisanymi tu wynikami dane z **badania ilościowego** (niestety nie zadaliśmy pracownikom socjalnym pytania o ich relacje rodzinne, więc tego nie mogę sprawdzić), ale mogę wskazać rozkład kategorii dodatnich i ujemnych w odpowiedziach młodzieży na pytanie, co jej przeszkadza, a za co lubią swoich rodziców, por. wykres 24.

Wykres 24. Odsetek kategorii pozytywnych i negatywnych w opisie rodziców, w badaniu ilościowym MŁODZIEŻY (N=429 wypowiedzi)

**analizy i obliczenia własne*

Wynik ten jest jeszcze gorszy niż w badaniu jakościowym, a zarazem znów wypada zaznaczyć, że „ambiwalencja emocji jest tu bardzo duża, podobnie jak koherencja wyników badania ilościowego i jakościowego, która i w tym wypadku się utrzymuje”.

W świetle podanych wyników zaskakująca wydaje się odpowiedź pracowników socjalnych na pytanie naszej ankiety: „Czy znani Pani/Panu z pracy zawodowej młodzi ludzie mają dobre relacje z rodziną?” **Otóż 16,7% badanych osób odpowiedziało, iż – ich zdaniem zdarza się to często; aż 51,7% stwierdziło, że czasami, iż nigdy nie widzieli takich relacji orzekło tylko 3,9%; 25,6% miało wątpliwości lub nie potrafiło odpowiedzieć na to pytanie, a brak danych wynosił tu tylko 2,2%!**

Konkluzja: mogłaby być wyrażona dosadnie, ale ujmę to delikatnie – ponieważ uzyskane wyniki są rozbieżne, a w innych odpowiedziach, deklarowane wprost lub wynikające pośrednio z zebranych danych, **braki wiedzy o młodzieży sięgają od 1,5% do ok. 40%** te konkretne odpowiedzi można uznać za przejaw konstruktu opisującego światopoglądy okresu transformacji, który swego czasu nazwałam śmietnikiem symbolicznym⁴³. Tu przejawia się on w tym, że **różne bodźce uruchamiają najprawdopodobniej różne, niekoherentne ze sobą schematy poznawcze**. Część z nich odnosi się do **sfery powinnościowej** (parafrazując tekst z piosenki „Wychowanie” zespołu T-Love można to krótko ująć następująco: „rodzinę kochać trzeba i szanować”), część pochodzi z **nieuporządkowanych, nieskoordynowanych ze sobą i nieprzepracowanych racjonalnie doświadczeń**, część wreszcie jest **efektem utrwalania stereotypów** najgorszego autoramentu – czyli medialnych. A wszystko to – jak pokazały przedstawiane dotąd analizy - jest

⁴³ B. Fatyga, *Śmietnik symboliczny*, (w:) A. Jawłowska, M. Kempny (red.), *Kulturowy wymiar przemian społecznych*, Warszawa: IFiS PAN.

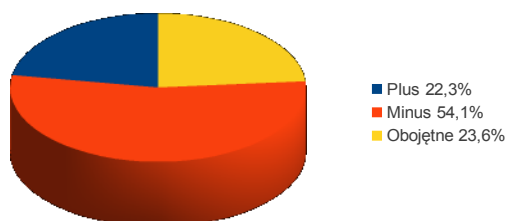
zanurzone w ambiwalentnych, sprzecznych lub negatywnych emocjach, co tym bardziej nie sprzyja racjonalnemu podejściu do własnej roli zawodowej.

3.6.3 Klienci pomocy społecznej *versus* otoczenie społeczne młodzieży

Poniżej, na wykresach i w tabelach pokazuję rekonstrukcję drugiej wyróżnionej pary ekwiwalentnych światów – **wizerunków klientów pomocy społecznej w wypowiedziach pracowników socjalnych i otoczenia społecznego (społeczności lokalnej) w wypowiedziach młodzieży oraz jak obie zbadane grupy opisały szczególnie nas tu interesującą podkategorię – młodzież.**

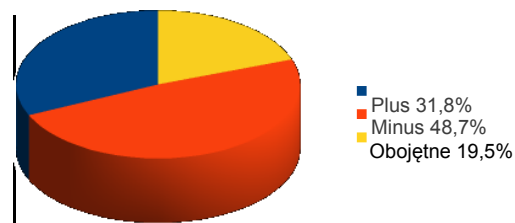
Przede wszystkim analiza rozkładów nacechowania emocjonalnego wypowiedzi pokazuje, że różnice między odpowiednimi kategoriami w obu grupach nie są tak wielkie, jak w innych analizowanych przypadkach: w kategoriach pozytywnie nacechowanych różnica wynosi 9,5%; w negatywnych – 5,4%, zaś w obojętnych i/lub neutralnych jest najmniejsza – 4,1%. I po raz kolejny pracownicy socjalni ujawnili tu więcej negatywnych emocji, (choć w obu grupach kategorie negatywnie emocjonalnie nacechowane są największe); pozytywnie nacechowanych wypowiedzi jest w obu grupach mniej, a obojętne i/lub neutralne stanowią najmniejsze odsetki. Znowu pojawia się tutaj zatem ambiwalencja o nieco jednak odmiennym charakterze: w opisie pracowników socjalnych jest ona mniejsza, niż w opisie młodzieży (ze względu na charakter aksjologiczny tych kategorii. Aby ocenić rozmiar ambiwalencji w wypadku pracowników socjalnych należy dodać kategorie pozytywne i obojętne, zaś w wypadku młodzieży dodać kategorie negatywne i obojętne).

Wykres 25. Rekonstrukcja rozkładu temperatur emocjonalnych w subświecie KLIENTÓW pomocy społecznej, z inwentarza ONI PRACOWNIKÓW SOCJALNYCH (N= 1.892)

**analizy i obliczenia własne*

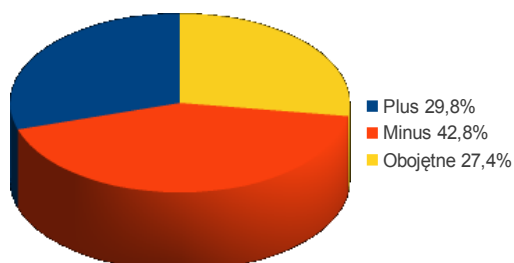
Wykres 26. Rekonstrukcja rozkładu temperatur emocjonalnych w subświecie SPOŁECZNOŚCI LOKALNEJ, z inwentarza ONI MŁODZIEŻY (N=2.110)

**analizy i obliczenia własne*

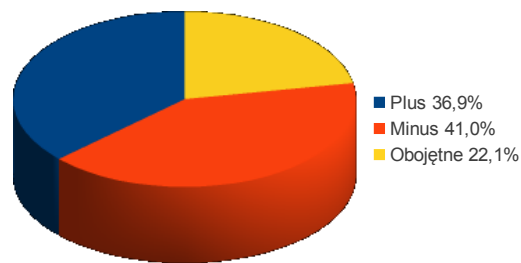
Porównajmy zatem jak na tym ogólnym tle prezentują się emocje związane z opisywaniem młodych ludzi w kategoriach ONYCH. Pierwszą interesującą obserwacją jest, iż jakkolwiek oba pola wypowiedzi o młodzieży (wykresy 27 i 28) różnią się liczebnością – młodzież o sobie i rówieśnikach wypowiadała się częściej (56,8% ogółu wypowiedzi z obu grup na ten temat) – to jednak niewielkie różnice dotyczą wypowiedzi nacechowanych pozytywnie (7,1%) i obojętnie (5,3%), zaś pole emocji negatywnych jest znów największe i w gruncie rzeczy w obu grupach takie samo (różnica 1,8%). Dodajmy, że w tym kontekście fakt, iż badani pracownicy socjalni stanowili dosyć młodą grupę, podobnie zresztą, jak w badaniu ilościowym, w którym osób do 40 roku życia było 50,7% jest ważny z punktu widzenia tych porównań.

Wykres 27. Rekonstrukcja rozkładu temperatur emocjonalnych kategorii MŁODZIEŻ w inwentarzu ONI PRACOWNIKÓW SOCJALNYCH (N=932)

*analizy i obliczenia własne

Wykres 28. Rekonstrukcja rozkładu temperatur emocjonalnych kategorii MŁODZIEŻ w inwentarzu ONI MŁODZIEŻY (N=1.227)

*analizy i obliczenia własne

Konkluzje:

1) negatywnych opinii pracowników socjalnych o młodzieży nie można jednoznacznie tłumaczyć ich wiekiem; sądzę, że w obu grupach są one spowodowane raczej zakorzeniem w takich a nie innych „prowincjach znaczenia” – jak by to ujął Alfred Schütz – a więc są uwarunkowane bądź typem pracy w wypadku pracowników socjalnych, bądź typem sytuacji egzystencjalnej, (w tym rodzinnej) młodzieży;

2) z obu tych prowincji jest stosunkowo daleko do identyfikacji z młodzieżą jako grupą będącą awangardą ponowoczesności, egosekuralną i ludyczną (por. wyżej), tym bardziej daleko jest też do socjokulturowych charakterystyk współczesnych dziewcząt i młodych kobiet, które nawet na „normalnej” wsi czy w małym miasteczku mają lepsze wyniki niż badane tu grupy, niezależnie od ich statusu, w tym roli zawodowej i pozycji społecznej.

W tabelach 13 i 14 zestawiałam wszystkie kategorie ONYCH – klientów pomocy społecznej i otoczenia społecznego młodzieży, jakie odnalazłam w wywiadach.

Tabela 13. INWENTARZ ONI – podopieczni pomocy społecznej wg PRACOWNIKÓW SOCJALNYCH (N=1.892)

I.p	Kategoria	pozytywne	negatywne	obojętne	razem
1	Młodzież ONI/nasza/z gimnazjum/wybrana grupa/niektóra młodzież/narybek/młode pokolenie/ty taki owaki(+)/kilkaset małych	183	262	155	600
2	Rodziny/ rodzice/nasi/ojciec/matka/dodatkowa rodzina	26	214	40	280
3	Odbiorcy/klientka/beneficjenci/uczestnicy projektów/podopieczni	45	166	44	255
4	Dzieci/nasze dzieciaki/sztuki	26	50	40	116
5	Konkretny podopieczny/ młody człowiek/niezaradna kobieta/dziewczyna po studiach/młody chłopak/baba potłuczona/praktykantki/moje dziecko/dziewczyny	22	70	18	110
6	Wychowankowie	16	65	17	98
7	ONI – klienci OPS/ogólnie/te osoby/każdy/roszczeniowi	18	34	8	60
8	Starsi ludzie/starsze osoby/dziadki/starsi państwo/ludzie	10	27	20	57
9	Ona/on/klient/ogólnie/ktoś	10	38	5	53
10	Osoby uzależnione	0	50	2	52
11	Lider lokalny/młodzieżowy	30	12	9	51
12	Rodziny zastępcze	7	6	29	42
13	Normalne dzieci/młodzież	1	10	25	36
14	Grupa rycerska/harcerze	20	0	4	24
15	Usamodzielnieni	1	10	7	18
16	Ofiara	3	4	7	14
17	Sprawca	0	3	4	7
18	Osoby niepełnosprawne/psychicznie chore	0	4	2	6
19	Rencista/swój pracownik	1	0	3	4
20	Rada młodzieżowa (istniejące/mające powstać)	2	0	2	4
21	Osoby młode/ długotrwale bezrobotne/młodzi bezrobotni	0	0	3	3
22	Osoby z zaburzeniami psychicznymi	0	0	2	2
	OGÓŁEM	421	1.025	446	1.892

* analizy i obliczenia własne

** boldem zaznaczyłam kategorie dotyczące młodzieży

Warto zauważyć, że wśród „sprawiających problemy” i/lub ważnych z jakiegoś powodu dla pracowników socjalnych klientów pomocy społecznej tylko **lokalny lider młodzieżowy, grupy rycerskie i harcerskie** mieli przewagę w pozytywnym nacechowaniu wypowiedzi; najbardziej „beznamiennie” opowiadano o **rodzinach zastępczych i „normalnych” dzieciach i młodzieży**.

Z kolei, w społecznościach lokalnych opisanych przez młodzież przewaga opisów pozytywnie nacechowanych pojawiła się w przypadkach **przyjaciół, ludzi starych, portali społecznościowych i konkretnego dowódcy OSP**; jedyna kategoria, zresztą rzadko wspominana, w której widać pewną przewagę opisu obojętnego emocjonalnie to **pies**. Warto zwrócić uwagę na liczebność i znaczenie kategorii „nietubylczych” budujących załączki kapitału pomostowego; tu są one tylko dwie: **turyści**, o których się wspomina chłodno i rzadko oraz **portale społecznościowe**. (Wątek otwarcia na światy zewnętrzne obu badanych grup dzięki nowym technologiom omawiam dokładnej poniżej – we fragmentach poświęconych warunkom życia i kompetencjom).

Tabela 14. Inwentarz ONI – otoczenie społeczne MŁODZIEŻY (N=2.110)

I.p	Kategoria	Pozytywne	Negatywne	Obojętne	Razem
1	Towarzystwo/koleżanki/koledzy/znajomi	173	167	103	443
2	Ludzie znani z bezpośredniego doświadczenia	62	238	63	363
3	Młodzi/młodzież w ogóle	51	161	72	284
4	Dzieci/dziecko w ogóle	102	61	49	212
5	Chłopaki	28	128	5	161
6	Ludzie w ogóle	51	83	16	150
7	Pani/sąsiadka/sąsiedzi	42	45	24	111
8	Przyjaciół/przyjaciółka	54	22	18	94
9	Dziewczyny	11	66	11	88
10	Starzy ludzie	26	10	6	42
11	Nasza klasa/portale społecznościowe	24	6	8	38
12	Uczniowie	10	20	5	35
13	Turyści/miastowi	8	13	10	31
14	Kobiety	8	4	8	20

I.p	Kategoria	Pozytywne	Negatywne	Obojętne	Razem
15	Dowódca straży (OSP)	15	-	7	22
16	Pies	4	2	7	13
17	Mężczyźni	1	2	-	3
	OGÓŁEM	670	1.028	412	2.110

* analizy i obliczenia własne

** *boldem zaznaczyłam kategorie dotyczące młodzieży*

Konkluzja: pracownicy socjalni - opisując świat swoich klientów – używali specyficznej odmiany tzw. specjalistycznego kodu ograniczonego, który służy im do klasyfikacji przypadków na modłę opisaną przez Michela Foucaulta⁴⁴. Wg tego autora **taki język** – mówiąc najprościej - **służy do sprawowania władzy** (Foucault nazywa to „władzą - wiedzą”), wg przywoływanego tu już Pierre'a Bourdieu jest to **język klasyfikacji i selekcji służący wywieraniu przemocy symbolicznej**; tymczasem język opisu społeczności lokalnej używany przez młodzież pochodzi z innej prowincji znaczenia (Schütz, Maffesoli)⁴⁵: ze świata życia codziennego, gdzie również dokonuje się kategoryzacji otoczenia społecznego, ale kategoryzacje te nie mają przecież oficjalnego statusu, bowiem przede wszystkim służą codziennemu orientowaniu działań wobec różnych partnerów i zaspokajaniu codziennych potrzeb jednostek i grup⁴⁶; **pikanterii tej różnicy dodaje fakt, iż język fachowy pracowników socjalnych nie jest – jak pokazałam - „obiektywny” lecz, iż kategorie „urzędowe” są tak samo przepełnione emocjami, jak „kategoryzacje podręczne” używane przez badaną młodzież.**

⁴⁴ M. Foucault, *Nadzorować i karać*.

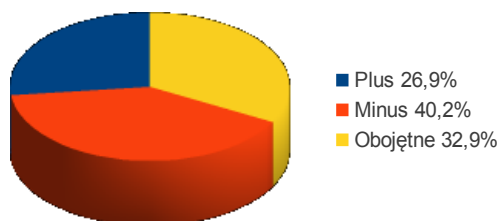
⁴⁵ A. Schütz,

⁴⁶ Por. też: P. Berger, T. Luckmann, *Społeczne tworzenie rzeczywistości*, 1982, Warszawa: PIW.

Analiza wypowiedzi pracowników socjalnych i młodzieży o instytucjach⁴⁷

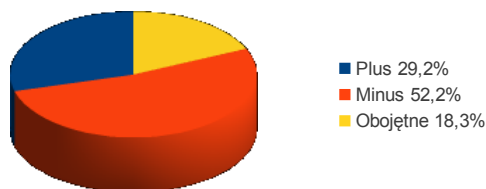
I jeszcze raz najpierw przyglądam się rozkładowi temperatur emocjonalnych w stosunku do opisanych światów instytucjonalnych, a następnie ich głównym kategoriom.

Wykres 29. Rekonstrukcja rozkładu temperatur emocjonalnych kategorii instytucje wg PRACOWNIKÓW SOCJALNYCH (N=825)

*analizy i obliczenia własne

Wykres 30. Rekonstrukcja rozkładu temperatur emocjonalnych kategorii instytucje wg MŁODZIEŻY (N=2.699)

*analizy i obliczenia własne

Interesujące, że emocjonalne nacechowania pozytywne w obu grupach, jeśli chodzi o instytucje, prawie się nie różnią (2,3% różnicy) i zarazem nie sięgają nawet 1/3 ogółu wypowiedzi. Stosunkowo duża różnica pojawia się natomiast w nacechowaniach negatywnych (12,0%) - gorzej opisywała instytucje, jak widać, młodzież. Kategorii neutralnych i/lub obojętnych (różnica 14,6%) tym razem więcej użyli pracownicy socjalni, (którym świat instytucji jest niewątpliwie bliższy i są w stosunku doń na pozycjach równiejszych), niż młodzież, (która styka się z instytucjami przede wszystkim z pozycji interesanta lub klienta – w polskich warunkach z reguły niższej).

Poniżej z obszernych inwentarzy ONYCH instytucjonalnych wyodrębniłam jeszcze trzy kategorie zbiorcze – jak można sądzić – najważniejsze z punktu

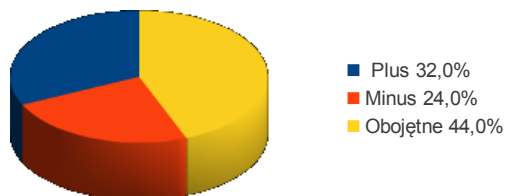
⁴⁷ Por. też odpowiednie wątki w raportach: „Działania na rzecz młodzieży z perspektywy (...) oraz „Funkcjonowanie młodzieży w środowisku lokalnym”.

widzenia realizacji celów projektu, a także wyliczyłam jak są one opisywane pod względem nacechowania emocjonalnego. Są to: **służby społeczne, infrastruktura społeczno - kulturalna przeznaczona dla młodzieży** oraz **władza** – głównie lokalna, bez wsparcia której trudno w tym terenie pracować. Warto zwrócić uwagę na fakt, że w tabelach wyodrębnione zostały – jako znaczące – te wypowiedzi o instytucjach, które badani postrzegali jako „spersonalizowane” - analizując tabelę można się przekonać, że nie wpływało to jednak na „ocieplanie” emocji w stosunku do nich.

Z porównania danych wynika, że w opisach pracowników socjalnych **najwięcej kategorii pozytywnie nacechowanych i zarazem najmniej nacechowanych negatywnie** odnosiło się do najbliższego im świata służb społecznych, **najgorzej** wypowiedzieli się oni o instytucjach kultury i innych instytucjach i organizacjach, które łącznie tworzą infrastrukturę dla pracy z młodzieżą i prawie tak samo źle o lokalnej władzy. Z kolei, młodzież użyła **najwięcej wyrażen pozytywnie nacechowanych do opisu istniejącej infrastruktury społeczno-kulturalnej, zaś najwięcej wyrażen negatywnie nacechowanych** pojawiło się w wątkach wywiadu poświęconych władzy.

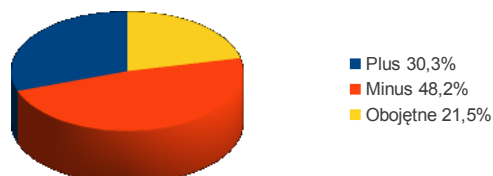
Jeśli natomiast zaczniemy porównywać przedstawioną niżej serię wykresów pomiędzy grupami badanych to okaże się, że w pozytywnie nacechowanych emocjonalnie wypowiedziach o **służbach socjalnych** praktycznie nie ma różnicy pomiędzy pracownikami socjalnymi i młodzieżą, ale jest bardzo duża różnica w wypowiedziach negatywnie nacechowanych (24,2%), spora też jest różnica w wypowiedziach neutralnych i/lub obojętnych (22,5%). O infrastrukturze nieco bardziej emocjonalnie negatywnie wypowiedzieli się pracownicy socjalni, a o władzy zdecydowanie bardzo źle – młodzież (choć kategorii pozytywnie nacechowanych młodzi ludzie użyli relatywnie więcej – różnica wynosi tu 8,7%).

Wykres 31. Rekonstrukcja rozkładu
wybranych kategorii: instytucje - służby
społeczne wg PRACOWNIKÓW
SOCJALNYCH (N=200)

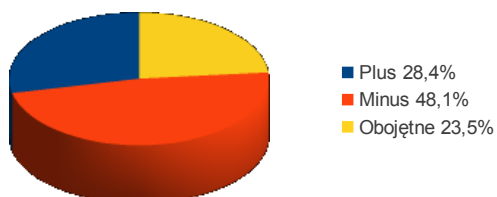
*analizy i obliczenia własne

Wykres 32. Rekonstrukcja rozkładu
wybranych kategorii instytucje - służby
społeczne wg MŁODZIEŻY (N=1.141)

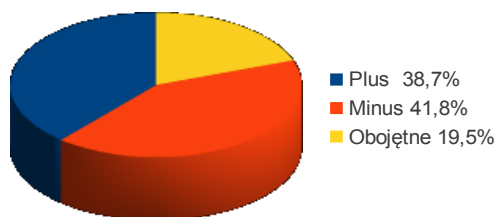
*analizy i obliczenia własne

Wykres 33. Rekonstrukcja rozkładu
wybranych kategorii instytucje -
infrastruktura społeczno - kulturalna dla
młodzieży wg PRACOWNIKÓW
SOCJALNYCH (N=374)

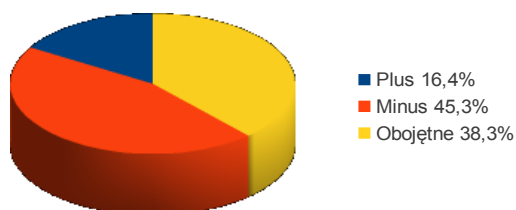
*analizy i obliczenia własne

Wykres 34. Rekonstrukcja rozkładu
wybranych kategorii instytucje -
infrastruktura społeczno - kulturalna dla
młodzieży wg MŁODZIEŻY (N=1.062)

* analizy i obliczenia własne

Wykres 35. Rekonstrukcja rozkładu
wybranych kategorii instytucje - władza
wg PRACOWNIKÓW SOCJALNYCH
(N=128)

**analizy i obliczenia własne*

Wykres 36. Rekonstrukcja rozkładu
wybranych kategorii instytucje - władza
wg MŁODZIEŻY (N=223)

**analizy i obliczenia własne*

Konkluzja: gdyby na podstawie tych danych ocenić dystanse społeczne obu grup badanych w stosunku do przeanalizowanych zbiorczych kategorii instytucji, to trzeba byłoby stwierdzić, że bezpośredni czy też bliski kontakt nie jest gwarancją pozytywnego przebiegu interakcji, zaś pozytywny przebieg interakcji nie jest też wcale gwarancją pozytywnego śladu emocjonalnego wyrażanego przez badanych. Wydaje się zatem, że to co przede wszystkim wpływa na różnicowanie emocji w stosunku do poszczególnych kategorii to sztywne ramy rytuałów biurokratycznych, manifestowania pozycji, budowania relacji hierarchicznej nadrzędności - podrzędności, gry typu agon (współzawodnictwo) pomiędzy instytucjami oraz – generalnie rzecz biorąc – budowanie relacji w oparciu o różnice typu klasowego z użyciem narzędzi przemocy symbolicznej, o czym pisałam już także wyżej. Odwrotnie – gdy tego rodzaju zjawiska NIE występują interakcje w instytucjach, pomiędzy nimi i pomiędzy nimi a ich interesantami czy też klientami przebiegają w sposób budzący pozytywne nastawienia emocjonalne.

W tabelach 15 i 16 zestawiałam wszystkie wyrażenia odnoszące się do - rozumianych w antropologiczny sposób - instytucji społeczno - kulturowych, które pojawiły się w badaniu jakościowym⁴⁸.

Tabela 15. Inwentarz ONI – otoczenie instytucjonalne PRACOWNIKÓW SOCJALNYCH (N=825)

I.p.	Kategoria	Pozytywne	Negatywne	Obojętne	Razem
1	Fundacje/stowarzyszenia	47	25	16	88
2	GOK/ROK/biblioteka w GOKu	8	54	15	77
3	Istniejąca infrastruktura kulturalno - społeczna dla młodzieży	15	49	6	70
4	Stadiony/orliki/hale sportowe/kluby sportowe/ścianka wspinaczkowa	29	10	14	53
5	Świetlice	5	40	5	50
6	Zakłady pracy	8	25	17	50
7	OPS	2	6	32	40
8	Szkoła/nauczyciele	0	17	22	39
9	Gmina /powiat	2	17	19	38
10	Młodzieżowe Kluby Integracji Społecznej	29	0	7	36
11	Inne instytucje/ogólnie	3	12	19	34
12	Wójt	5	17	9	31
13	Władza	4	14	5	23
14	Domy dziecka	5	2	16	23
15	Sklep/sklepy	10	0	10	20
16	Młodzieżowa Rada Gminy	10	0	9	19
17	Infrastruktura społeczna/brakująca	8	10	0	18
18	Rada gminy	5	2	7	14
19	Ośrodki wczasowe	4	6	4	14
20	Ministerstwo /państwo	2	8	4	14
21	Kościół/ksiądz/pastor	4	6	1	11

⁴⁸ Wątek działania i oddziaływania instytucji pojawia się również w raportach „Działania na rzecz młodzieży z perspektywy (...)” oraz „Funkcjonowanie młodzieży w środowisku lokalnym”.

I.p.	Kategoria	Pozytywne	Negatywne	Obojętne	Razem
22	Młodzieżowe Kluby Integracji Społecznej (MKIS)	1	4	5	10
23	Urząd Pracy	2	3	4	9
24	Ryszard	4	0	3	7
25	Marszałek województwa/urząd marszałkowski	2	0	4	6
26	Policja	2	0	4	6
27	TPD	2	0	4	6
28	Rada Pożytku Publicznego	1	1	3	5
29	Dom Pomocy społecznej	0	2	2	4
30	PCPR	1	0	1	2
31	Sołtys	1	0	1	2
32	Internaty	1	0	1	2
33	Aquapark	0	1	0	1
34	Ośrodki opiekuńczo-wychowawcze	0	0	1	1
35	Środowiskowy dom samopomocy społecznej	0	1	0	1
36	Szpital	0	0	1	1
OG ÓŁ EM	222	332	271	825	

**analizy i obliczenia własne*

Tabela 16. INWENTARZ – ONI – otoczenie instytucjonalne wg MŁODZIEŻY (N=2699)

I.p.	Kategoria	Pozytywne	Negatywne	Obojętne	Razem
2	Szkoła/szkoła z internatem/klasztorem	100	146	81	327
3	Urząd Pracy/zatrudniak	33	220	49	302
4	OPS	104	63	71	238
5	Szkoła spersonalizowana/ nauczyciel/nauczyciele	113	73	7	193
6	Zakłady pracy	20	111	14	145
7	Władza lokalna, spersonalizowana/wójt/sołtys/sołtyska/radny	23	83	8	114
8	Władza lokalna/ gmina /powiat/ogólnie	33	57	19	109
9	Staż /praktyka	30	60	14	104

I.p.	Kategoria	Pozytywne	Negatywne	Obojętne	Razem
10	Urząd pracy spersonalizowany	15	77	11	103
11	GOK/dom kultury/centrum kultury	27	36	18	81
12	Nikt nie pomaga	-	79	-	79
13	Świetlica/klub	36	36	6	78
14	OPS spersonalizowany	44	23	6	73
15	Boisko/hala sportowa/orlik/siłownia/sala gimnastyczna/mecze	31	17	25	73
16	Ksiądz	9	41	8	58
17	Przedszkole	16	12	14	42
18	Policja	3	25	13	41
19	OSP	21	6	10	37
20	Sklep/sklepy	11	20	5	36
21	Lekarze	4	19	11	34
22	Knajpa/bar	7	18	9	34
23	Urzędy ogólnie	-	24	7	31
24	Kierownik/urzędnik	6	19	5	30
25	Dyskoteka	3	19	6	28
26	Biblioteka	7	15	4	26
27	GOK/dom kultury spersonalizowany	11	8	7	26
28	Plac zabaw	11	9	5	25
29	Organizacje pozarządowe/WOŚP	13	4	8	25
30	Sąd	4	13	7	24
31	Świetlica spersonalizowana	15	7	-	22
32	Pod blokiem	-	15	-	15
33	Wojsko	-	10	5	15
34	Unia Europejska	9	2	4	15
35	Budynki opuszczone/rogatki	1	8	3	12
36	Więzienie	6	-	4	10
37	Przystanki	-	10	-	10
38	Lokalny lider	8	-	-	8
39	Biblioteka spersonalizowana	2	3	2	7
40	Urząd Skarbowy spersonalizowany	-	5	2	7
41	Psychiatryk	6	-	-	6
42	Ulice	-	6	-	6
43	Wojska Ochrony Pogranicza	4	-	1	5
44	Urząd skarbowy	-	-	5	5
45	Komornik	-	2	3	5

I.p.	Kategoria	Pozytywne	Negatywne	Obojętne	Razem
46	Park/ławki	2	-	3	5
47	Klatka	-	4	-	4
48	Terapeutka/opiekun	2	-	2	4
49	Dom weselny	-	2	2	4
50	Działka	-	-	3	3
51	Stacja diakonalna	2	-	-	2
52	Kafejka internetowa	1	-	1	2
53	Parafia	-	1	1	2
54	Miejsce pracy (zwykle były)	2	-	-	2
55	Stanica wodna	-	-	2	2
56	Kino	1	-	-	1
57	OHP	1	-	-	1
58	Melina	-	-	1	1
59	Plaża	-	-	1	1
60	Molo	-	-	1	1
	OGÓŁEM	797	1.408	494	2.699

**analizy i obliczenia własne*

3.6.4 Opisy warunków życia

Ten fragment mojego raportu jest swego rodzaju suplementem do charakterystyk świata pracowników socjalnych i młodzieży przedstawionych przez pozostałych autorów. Obraz wyłaniający się z tabel 17 i 18 stanowi również tło do kolejnego fragmentu – poświęconego kompetencjom.

Tabela 17. Inwentarz ONI – warunki życia społeczności lokalnej wg PRACOWNIKÓW SOCJALNYCH (N=850)

I.p.	Kategoria	pozytywne	negatywne	obojętne	razem
1	Transport/dojazdy/komunikacja	0	86	92	178
2	Środowisko/środowiska/społeczność lokalna/ludzie/społeczeństwo nasze/alkoholików	34	99	32	165
3	Praca/życie zagranicą	10	20	40	70
4	Miejscowość, w której pracuje i/lub mieszka osoba badana	5	32	32	69
5	Miejscowość popegieerowska/miejscowość gdzie świat się kończy/bagno	5	40	20	65
6	Brak pieniędzy/bieda	0	47	10	57
7	Większe miejscowości/ duże miasta	10	15	30	55
8	Komputery/internet	3	44	5	52
9	Bezrobocie/praca na czarno/śmieciowa/dorywcza	0	31	2	33
10	Boisko/ przystanek/altanka/ciemna ulica – miejsca przebywania agresywnej młodzieży	0	25	0	25
11	Migracje/wyjazdy do pracy	0	10	14	24
12	Strażacy	2	10	7	19
13	Granica	0	10	0	10
14	Telewizja/seriale	0	6	1	7
15	Facebook/Nasza Klasa	1	5	1	7
16	Sąsiedzi	1	2	4	7
17	Turyści	0	4	3	7
OGÓŁEM		71	486	293	850

*analizy i obliczenia własne

Tabela 18. Inwentarz ONI – warunki życia wg MŁODZIEŻY (N=2.335)

I.p.	Kategoria	pozytywne	negatywne	obojętne	razem
1	Praca pożądana/posiadana	204	190	44	438
2	Brak pracy	7	321	4	332
3	Pieniądze	86	154	14	254
4	Tutaj/wieś	82	101	24	207
5	Komputery/Internet	70	47	58	175

I.p.	Kategoria	pozytywne	negatywne	obojętne	razem
6	Czas zorganizowany	37	40	11	88
7	Tam - zagranica	49	26	12	87
8	Tam /duże miasto/miasta wymienione z nazwy Olsztyn /Warszawa	58	19	7	84
9	Obowiązki domowe	11	35	35	81
10	Nuda/nic się nie dzieje	-	80	-	80
11	Telefon komórkowy	29	32	14	75
12	Tam/inna wieś	43	10	10	63
13	Telewizor/telewizja	31	21	10	62
14	Zdrowie	-	50	10	60
15	Rozrywka/imprezy	28	19	9	56
16	Mieszkanie moje/ nasze/dom	15	14	16	45
17	Tam/małe miasto	14	15	13	42
18	Praca zagranicą	22	9	3	34
19	Podróże/wycieczki/rekreacja	20	-	7	27
20	Samochód	15	3	1	18
21	Przedmioty materialne	9	7	-	16
22	Niania/opieka do dziecka (pragnienie)	10	-	-	10
23	Tutaj /Polska	-	1	-	1
	OGÓŁEM	840	1.193	302	2.335

*analizy i obliczenia własne

Tabela 19. Zestawienie kategorii opisu warunków życia pracowników socjalnych i młodzieży ze względu na sformatowanie wątków.

ranga	Kategoria	ra ng a	Kategoria
1	Praca pożądana/posiadana	1	Transport/dojazdy/komunikacja
2	Brak pracy	2	Środowisko/środowiska/społeczność lokalna/ludzie/społeczeństwo nasze/alkoholików
3	Pieniądze	3	Praca/życie zagranicą
4	Tutaj/wieś	4	Miejscowość, w której pracuje i/lub mieszka osoba badana
5	Komputery/internet	5	Miejscowość popegieerowska/miejscowość gdzie świat się kończy/bagno
6	Czas zorganizowany	6	Brak pieniędzy/bieda
7	Tam - zagranica	7	Większe miejscowości/ duże miasta

ranga	Kategoria	ra ng a	Kategoria
8	Tam /duże miasto/miasta wymienione z nazwy Olsztyn, Warszawa	8	Komputery/internet
9	Obowiązki domowe	9	Bezrobocie/praca na czarno/śmieciowa/dorywcza
10	Nuda/nic się nie dzieje	10	Boisko/ przystanek/altanka/ciemna ulica – miejsca przebywania agresywnej młodzieży
11	Telefon komórkowy	11	Migracje/wyjazdy do pracy
12	Tam/inna wieś	12	Strażacy
13	Telewizor/telewizja	13	Granica
14	Zdrowie	14	Telewizja/seriale
15	Rozrywka/imprezy	15	Facebook/Nasza Klasa
16	Mieszkanie moje/ nasze/dom	16	Sąsiedzi
17	Tam/małe miasto	17	Turyści
18	Praca zagranicą	0	-
19	Podróże/wycieczki/rekreacja	0	-
20	Samochód	0	-
21	Przedmioty materialne	0	-
22	Niania/opieka do dziecka (pragnienie)	0	-
23	Tutaj /Polska	0	-

**analizy i obliczenia własne*

Tabelę 19 zestawiałam by na tym przykładzie pokazać różnicę w strukturze dyskursów pracowników socjalnych i młodzieży. Nie tylko jest tu tak, iż liczba kategorii nie jest taka sama; pewne kategorie pojawiają się tylko w jednej z badanych grup; odmienne jest też nacechowanie emocjonalne poszczególnych kategorii (por. tabele 17 i 18), ale przede wszystkim **„sformatowanie pojęciowe” poszczególnych tematów jest odmienne**. Weźmy np. oznaczone ciemnozielonym kolorem kategorie terytorialne - widać bardzo wyraźnie różnicę między „**ludźmi tutejszymi**”, (którym zresztą „świat się otworzył” - przynajmniej jako dyskursywnie jako punkt odniesienia i jako grupa odniesienia; każdy kogoś zna kto jest za granicą) oraz „**ludźmi z rolą zawodową**”, którzy widzą społeczność jako przedmiot pracy i/lub jako niezbyt komfortowe miejsce do życia. Przy okazji zauważmy również, że kategoria **transport** – najważniejsza dla pracowników socjalnych, która w ogóle nie pojawiła się w spontanicznych wypowiedziach młodzieży, znalazła się dopiero w jej odpowiedziach jako kalka w badaniu ilościowym w związku z formatem pytania o problemy społeczne miejscowości (por. tabelę 19).

4 KOMPETENCJE POZNAWCZE I SPOŁECZNO - KULTUROWE PRACOWNIKÓW SOCJALNYCH I MŁODZIEŻY

Aby zdiagnozować treściowe zasoby i typ wiedzy pracowników socjalnych o młodzieży oraz kompetencje samej młodzieży, posłużę się wynikami obu badań: jakościowego i ilościowego. Najbardziej „wydajna” poznawczo również w niniejszym fragmencie raportu jest analiza porównawcza. Tabele 20 i 21 warto porównać także z danymi z fragmentu opisującego warunki życia. Zacznę od przedstawienia wiedzy o problemach miejscowości, w których młodzież żyje, zaś pracownicy socjalni pracują. (W tym kontekście przypomnijmy, że 58,9% zbadanych w badaniu ilościowym pracowników socjalnych mieszka w tej samej miejscowości w której pracuje). Jak widać w tabeli 20 po 7 kategorii problemów miejscowości częściej wymieniali bądź to pracownicy socjalni, bądź badana młodzież; 3 typy problemów były wskazywane podobnie często. Zgodność poglądów (tu symbolizowana przez rangi) dotyczyła tylko 2 zagadnień: najważniejszego problemu – czyli **bezrobocia** (1) i nieco tajemniczo opisanych **innych problemów** (9), które ze względu na rozproszenie tematyczne zostały tu zebrane pod tą nazwą. Obie grupy badanych zgodziły się też co do tego, iż **bezrobocie jest najważniejszym problemem młodzieży** (1). I na tym pole zgody się wyczerpało. Największe różnice dotyczyły: oceny **biedy** (odpowiednio rangi: 5 i 11) oraz **deficytów edukacyjnych** (7 i 13). Ten ostatni problem jako problem młodzieży także miał dużą różnicę na poziomie rangi (11 i 5). Trzeba też zwrócić uwagę na fakt, że pracownicy socjalni wymienili 3 typy problemów, których nie dostrzegła młodzież, zaś młodzież 4 typy problemów, których nie dostrzegli pracownicy socjalni.

Tabela 20. Odpowiedzi pracowników socjalnych (N=663) i młodzieży (N=392) na pytanie o najważniejsze problemy miejscowości, wraz z rangami i opisem różnic w % i lb, zadane w badaniu ilościowym⁴⁹.

Problemy miejscowości	Ranga	Pracownicy socjalni	Ranga	Młodzież	Różnica	Znaczenie różnicy
Bezrobocie, problemy z zatrudnieniem, brak zakładów pracy	1	29,7	1	20,4	9,3	Częściej ps
Alkoholizm i inne uzależnienia (narkomania, nikotynizm)	2	14,3	3	13,5	0,8	Podobnie
Braki infrastruktury kulturalnej i edukacyjnej	3	12,5	2	17,6	5,1	Częściej mł
Deficyty społeczne (brak chęci, zainteresowań, niewydolność wychowawcza)	4	9,0	5	7,4	1,6	Trochę częściej ps
Ubóstwo, bieda, niskie zarobki	5	8,3	11	2,3	6,0	Częściej ps
Trudności transportowe, dojazdy itp.	6	6,2	4	9,9	3,7	Częściej mł
Deficyty edukacyjne	7	5,7	13	1,5	4,2	Częściej ps
Patologie (przestępczość, przemoc, agresja w rodzinach)	8	3,3	10	3,3	0,0	Tak samo
Inne problemy	9	3,0	9	3,6	0,6	Praktycznie tak samo
Niepełnosprawność	10	2,9	0	0	2,9	Wyłącznie ps
Problemy rodzin (cięża nastolatek, wielodzietność, rodziny niepełne)	11	2,4	0	0	2,4	Wyłącznie ps
Inne problemy infrastrukturalne (brak kanalizacji, mieszkań itp.)	12	2,0	7	5,9	3,9	Częściej mł
Ludzie starzy/starzenie się społeczeństwa	13	0,6	0	0	0,6	Wyłącznie ps
Brak zajęć dla młodzieży	0	0	5	7,4	7,4	Wyłącznie mł
Brak danych + odpowiedzi <i>nie wiem</i>	0	0	8	4,8	4,8	Wyłącznie mł
Estetyka miejscowości	0	0	12	1,8	1,8	Wyłącznie mł

⁴⁹ W tabelach porównawczych dotyczących oceny kompetencji raz jedną, raz drugą grupę badanych traktuję jako „ekspertów” od danej problematyki i dlatego ustawiam ich w pierwszej kolumnie.

Problemy miejscowości	Ranga	Pracownicy socjalni	Ranga	Młodzież	Różnica	Znaczenie różnicy
Żarty, wulgaryzmy itp.	0	0	14	0,5	0,5	Wyłącznie mł
RAZEM	13	100*	14	100*	**	7ps /3ts/7 mł

* analizy i obliczenia własne

** dane nie sumują się do 100% ze względu na błąd zaokrąglenia.

*** średnia różnica pomiędzy wskazaniami pracowników socjalnych i młodzieży = 3,3%; mediana=4,7%

Tabela 21. Odpowiedzi TAK pracowników socjalnych (N=663) i młodzieży (N=392) na pytanie o najważniejsze problemy młodzieży w miejscowościach, w których pierwsi pracują, a druga żyje wraz z rangami i opisem różnic w % i lb.

Problemy miejscowości	Ranga	Młodzież	Ranga	Pracownicy socjalni	Różnica	Znaczenie różnicy
Bezrobocie, problemy z zatrudnieniem, brak zakładów pracy	1	11,5	1	20,7	9,2	Częściej ps
Alkoholizm i inne uzależnienia (narkomania, nikotynizm)	2	8,2	3	10,1	1,9	Częściej ps
Braki infrastruktury kulturalnej i edukacyjnej	3	7,9	2	10,3	2,4	Częściej ps
Brak zajęć dla młodzieży	4	4,8	0	0,0	4,8	Wyłącznie mł
Deficyty społeczne (brak chęci, zainteresowań, niewydolność wychowawcza)	5	4,1	4	6,2	2,1	Częściej ps
Trudności transportowe, dojazdy itp.	6	3,1	7	4,2	1,1	Praktycznie tak samo
Patologie (przestępczość, przemoc, agresja w rodzinach)	7	2,3	8	2,4	0,1	Praktycznie tak samo
Ubóstwo, bieda, niskie zarobki	8	2,0	6	5,0	3,0	Częściej ps
Inne problemy infrastrukturalne (brak kanalizacji, mieszkań itp.)	9	1,3	12	0,8	0,5	Praktycznie tak samo
Inne problemy	10	0,8	9	1,7	0,9	Praktycznie tak samo

Problemy miejscowości	Ranga	Młodzież	Ranga	Pracownicy socjalni	Różnica	Znaczenie różnicy
Deficyty edukacyjne	11	0,5	5	5,4	4,9	Częściej ps
Estetyka	12	0,5	0	0,0	0,5	Wyłącznie mł
Żarty wulgaryzmy itd.	13	0,3	0	0,0	0,3	Wyłącznie mł
Niepełnosprawność	0	0,0	9	1,7	1,7	Wyłącznie ps
Problemy rodzin (ciężkie nastolatki, wielodzietność, rodziny niepełne)	0	0,0	11	1,5(!)	1,5	Wyłącznie ps
Ludzie starzy/starzenie się społeczeństwa	0	0,0	0	0,0 (!)	0,0	Tak samo
Brak danych + odpowiedzi <i>nie wiem</i>	0	0,0	0	0,0	0,0	Tak samo
RAZEM	13	100	12	100	**	8ps/5ts/3mł

* analizy i obliczenia własne

** dane nie sumują się do 100% ze względu na błąd zaokrąglenia.

*** średnia różnica pomiędzy wskazaniami pracowników socjalnych i młodzieży = 2,3%; mediana=4,6%, bez braków danych

W badaniach stylów życia młodzieży warszawskiej bardzo interesujące okazało się zestawienie danych dotyczących używania Internetu z jednej strony przez młodzież (w wieku 15 - 25 lata); z drugiej – przez osoby z szeroko rozumianego środowiska wychowawczego. Doskonale to świadczyło nie tylko o zróżnicowaniu kompetencji technologicznych, ale przede wszystkim o kompetencjach juwentologicznych wychowawców i opiekunów młodzieży. Ponieważ to samo pytanie, (choć w nieco innej formie) zadaliśmy także w niniejszym badaniu chciałabym zestawić i porównać wyniki.

Tabela 22. Deklarowane przez dorosłych i młodzież wykorzystywanie Internetu w warszawskich badaniach stylu życia z 2008 roku, w %.

Wykorzystywanie internetu	Dorośli	Studenci	Uczniowie	Młodzież wg dorosłych	Młodzież ogółem	Różnica
wyszukiwanie materiałów do nauki/pracy	86,8	76,8	69,2	83,4	73,0	10,4
poczta elektroniczna	85,1	90,3	64,3	89,1	77,3	11,9
czytanie prasy przez Internet	38,4	34,5	29,5	18,2	32,0	13,8
zakupy	22,5	16,2	19,2	38,4	17,7	20,7
komunikatory (gadu-gadu)	20,9	71,5	76,5	96,0	74,0	22,0
telefonowanie przez Internet	16,9	15,5	8,7	37,1	12,1	25,0!
aukcje internetowe	16,6	20,7	23,8	50,3	22,3	28,0!
wyszukiwanie kursów/korepetycji	16,6	8,5	5,7	28,1	7,1	21,0
wyszukiwanie ofert pracy	15,9	31,8	12,3	35,1	22,1	13,0
własna strona/prowadzenie bloga	15,6	9,5	16,3	41,7	12,9	28,8!
grupy dyskusyjne/fora internetowe	15,2	28,2	23,3	55,3	25,8	29,5!
społeczności internetowe	14,9	46,2	67,0	82,5	56,5	26,0!
oglądanie filmików na youtube	9,6	35,3	58,8	62,3	47,1	15,2
ściąганie oprogramowania	8,9	24,7	38,3	66,9	31,5	35,4!
ściąганie muzyki, filmów, gier	6,3	34,7	64,2	88,1	49,4	38,7!
oglądanie telewizji	5,0	9,7	15,2	18,9	12,4	6,5
prezentowanie własnej twórczości	4,3	6,8	11,3	18,5	9,1	9,4
czaty	2,3	18,5	5,7	87,7	12,1	75,6!!!
spiskowanie, haking, bullying	0,3	1,8	9,0	10,9	5,4	5,5
gry sieciowe	1,3	12,7	27,0	81,5	19,8	61,7!!
oglądanie seriali niedostępnych w telewizji	1,0	11,7	19,2	27,5	15,4	12,1
oglądanie stron pornograficznych	0,0	4,2	17,2	24,5	10,7	13,8

* analizy i obliczenia własne

Tabela 23. Deklarowane przez pracowników socjalnych i młodzież częste korzystanie z Internetu, badanie z 2012 roku, w %.

Wykorzystywanie Internetu	Pracownicy socjalni	Młodzież wg pracowników socjalnych	Młodzież	Różnica
wyszukiwanie materiałów do nauki/pracy	72,2	67,8	37,8	30,0!
poczta elektroniczna	70,6	71,7	42,2	29,5
telefonowanie przez Internet	64,4	77,8	7,8	70,0!
czytanie prasy przez Internet	44,4	21,7	27,2	5,5
wyszukiwanie ofert pracy	35,6	36,1	53,3	17,2
aukcje internetowe	32,8	63,9	30,6	33,3!
społeczności internetowe	31,7	86,7	60,0	26,7!
zakupy	31,1	50,6	16,7	33,9!
zamawianie biletów/rezerwacje	15,6	27,2	4,4	22,8
ściąганie muzyki, filmów, gier	13,9	84,4	43,3	41,1
ściąганie oprogramowania	8,3	64,4	18,9	45,5!
oglądanie telewizji	7,8	55,6	13,9	41,7!

Wykorzystywanie Internetu	Pracownicy socjalni	Młodzież wg pracowników socjalnych	Młodzież	Różnica
własna strona/prowadzenie bloga	3,9	34,4	5,6	28,8!

* analizy i obliczenia własne

Zebrany materiał daje możliwości ilustrowania pokazanego tu trendu na jeszcze wielu przykładach, ale ten można uznać za wskaźnikowy, jeśli chodzi o kompetencje pracowników socjalnych w zakresie wiedzy o młodzieży znanej im z kontaktów zawodowych. W zasadzie mogłabym przepisać interpretację tego wyniku z tekstu sprzed czterech lat.

Konkluzja: na koniec powiem więc tylko, że Internet się zmienił, wiele rzeczy wokół nas się zmienia, ale pewne są od lat niezmiennie: stereotypowe patrzeć na młodzież przez okulary dostarczane przez media i/lub szkolenia; atmosfera paniki moralnej wokół pewnych tematów (tu widać to w przekonaniach o „piractwie” itd.). Przestroga biblijna wydaje się jak najbardziej na miejscu – MAJĄ OCZY A NIE WIDZĄ, MAJĄ USZY A NIE SŁYSZĄ!⁵⁰

⁵⁰ Księga psalmów, psalm 115.

Rekomendacja praktyczna: Szanowni Państwo Adresaci niniejszego raportu autorka rekomenduje przede wszystkim innymi działaniami – przyglądanie się, słuchanie, co młodzi ludzie mówią, rozmowę, w której nie będziecie się Państwo starać by wypaść jako Ci co wszystko MUSZĄ wiedzieć lepiej!

Podsumowanie całości wniosków i rekomendacji praktycznych wszystkich ekspertów projektu znajduje się w osobnym raporcie.

Przy realizacji projektu brał udział panel ekspertów: prof. dr hab. Barbara Fatyga, dr Magdalena Dudkiewicz, dr Marcin Sińczuch, Ryszard Michalski, Katarzyna Chwieduk, Marek Wankiewicz.

5 Spis tabel

Tabela 1 Gminy wybrane do badania i realizacji projektu spośród tych, w których odsetek ludności pobierającej świadczenia z pomocy społecznej wyniósł 25% i więcej.....	7
Tabela 2. Inwentarz JA wg PRACOWNIKÓW SOCJALNYCH (N=767)	26
Tabela 3. INWENTARZ JA wg MŁODZIEŻY (N=2.402)	28
Tabela 4. Analiza porównawcza idealnych wizerunków pracownika socjalnego i młodego człowieka w oczach potencjalnych partnerów w %. (N=194 odpowiedzi młodzieży; N=547 odpowiedzi pracowników socjalnych).....	33
Tabela 5. Analiza porównawcza idealnych wizerunków pracownika socjalnego i młodego człowieka w %. (N=360 odpowiedzi młodzieży; N=270 odpowiedzi pracowników socjalnych).....	34
Tabela 6. Wyniki Testu Dwudziestu Stwierżeń dla PRACOWNIKÓW SOCJALNYCH (N=322 kategorie samoopisu).	37
Tabela 7. Wyniki Testu Dwudziestu Stwierżeń (TST) dla MŁODZIEŻY (N=217 wyrażen).	40
Tabela 8. Porównawcza analiza wartości zadeklarowanych przez pracowników socjalnych i młodzież jako „najważniejsze w życiu”, w %.	44
Tabela 9. Inwentarz MY wg PRACOWNIKÓW SOCJALNYCH (N=877)	51
Tabela 10. Inwentarz MY MŁODZIEŻY (N=288)	53
Tabela 11. Inwentarz ONI - środowisko i warunki pracy PRACOWNIKÓW SOCJALNYCH (N=555)	61
Tabela 12. Inwentarz ONI – rodzina MŁODZIEŻY (N=1.784).....	62

Tabela 13. INWENTARZ ONI – podopieczni pomocy społecznej wg PRACOWNIKÓW SOCJALNYCH (N=1.892)	69
Tabela 14. Inwentarz ONI – otoczenie społeczne MŁODZIEŻY (N=2.110)	70
Tabela 15. Inwentarz ONI – otoczenie instytucjonalne PRACOWNIKÓW SOCJALNYCH (N=825)	76
Tabela 16. INWENTARZ – ONI – otoczenie instytucjonalne wg MŁODZIEŻY (N=2699)	77
Tabela 17. Inwentarz ONI – warunki życia społeczności lokalnej wg PRACOWNIKÓW SOCJALNYCH (N=850)	80
Tabela 18. Inwentarz ONI – warunki życia wg MŁODZIEŻY (N=2.335)	80
Tabela 19. Zestawienie kategorii opisu warunków życia pracowników socjalnych i młodzieży ze względu na sformatowanie wątków.....	81
Tabela 20. Odpowiedzi pracowników socjalnych (N=663) i młodzieży (N=392) na pytanie o najważniejsze problemy miejscowości, wraz z rangami i opisem różnic w % i lb, zadane w badaniu ilościowym.....	84
Tabela 21. Odpowiedzi TAK pracowników socjalnych (N=663) i młodzieży (N=392) na pytanie o najważniejsze problemy młodzieży w miejscowościach, w których pierwsi pracują, a druga żyje wraz z rangami i opisem różnic w % i lb.....	85
<i>Tabela 22. Deklarowane przez dorosłych i młodzież wykorzystywanie Internetu w warszawskich badaniach stylu życia z 2008 roku, w %.</i>	<i>87</i>
Tabela 23. Deklarowane przez pracowników socjalnych i młodzież częste korzystanie z Internetu, badanie z 2012 roku, w %.	88

6 Spis wykresów

Wykres 1. Rekonstrukcja rozkładu ogólnych kategorii inwentarza	16
Wykres 2. Rekonstrukcja rozkładu ogólnych kategorii inwentarza JA-MY-ONI MŁODZIEŻY (N=11.618 wyrażen).....	16
Wykres 3. Rozkład temperatur emocjonalnych w inwentarzu JA-MY-ONI PRACOWNIKÓW SOCJALNYCH (N=5.766 wyrażen).....	19
Wykres 4. Rozkład temperatur emocjonalnych w inwentarzu JA-MY-ONI MŁODZIEŻY (N= 11.618 wyrażen).....	19
Wykres 5. Rozkład temperatur emocjonalnych w inwentarzu JA PRACOWNIKÓW SOCJALNYCH (N=767 wyrażen).	23
Wykres 6. Rozkład temperatur emocjonalnych w inwentarzu JA MŁODZIEŻY (N=2.402 wyrażen).	23
Wykres 7. Rekonstrukcja rozkładu głównych kategorii JA PRACOWNIKÓW SOCJALNYCH N=767	24
Wykres 8. Rekonstrukcja rozkładu głównych kategorii JA MŁODZIEŻY N=2.402	24
Wykres 9. Rekonstrukcja rozkładu głównych kategorii TST PRACOWNIKÓW SOCJALNYCH (N=322 wyrażenia)	32
Wykres 10. Rekonstrukcja rozkładu głównych kategorii TST MŁODZIEŻY (N=217 wyrażen).....	33
Wykres 11. Rekonstrukcja rozkładu temperatur emocjonalnych w inwentarzu MY PRACOWNIKÓW SOCJALNYCH (N=877)	48
Wykres 12. Rekonstrukcja rozkładu temperatur emocjonalnych w inwentarzu MY MŁODZIEŻY (N=288).....	48

Wykres 13. Rekonstrukcja rozkładu głównych kategorii MY PRACOWNIKÓW SOCJALNYCH N=877	49
Wykres 14. Rekonstrukcja rozkładu głównych kategorii MY MŁODZIEŻ N=288	50
Wykres 15. Rekonstrukcja rozkładu temperatur emocjonalnych w inwentarzu MY - rówieśnicy MŁODZIEŻY (N=104)	54
Wykres 16. Rekonstrukcja rozkładu temperatur emocjonalnych w inwentarzu MY - moja rodzina MŁODZIEŻY (N=132).....	54
Wykres 17. Rekonstrukcja pozytywnych i negatywnych cech koleżanek i kolegów badanej MŁODZIEŻY na podstawie badania ilościowego, w %, (N=613 wypowiedzi, bez braków danych).	55
Wykres 18. Rekonstrukcja rozkładu temperatur emocjonalnych w osobowym inwentarzu ONI PRACOWNIKÓW SOCJALNYCH (N=2.282).....	57
Wykres 19. Rekonstrukcja rozkładu temperatur emocjonalnych w osobowym inwentarzu ONI MŁODZIEŻY (N=4.493)	57
Wykres 20. Rekonstrukcja rozkładu głównych kategorii w Inwentarzu ONI PRACOWNIKÓW SOCJALNYCH (N=4.122)	59
Wykres 21. Rekonstrukcja rozkładu głównych kategorii w Inwentarzu ONI MŁODZIEŻY (N=8.928)	59
Wykres 22. Rekonstrukcja rozkładu temperatur emocjonalnych w subświecie PRACY inwentarza ONI PRACOWNIKÓW SOCJALNYCH (N=555).....	60
Wykres 23. Rekonstrukcja rozkładu temperatur emocjonalnych w subświecie RODZINY inwentarza ONI MŁODZIEŻY(N=1.784)	60
Wykres 24. Odsetek kategorii pozytywnych i negatywnych w opisie rodziców, w badaniu ilościowym MŁODZIEŻY (N=429 wypowiedzi).....	64

Wykres 25. Rekonstrukcja rozkładu temperatur emocjonalnych w subświecie KLIENTÓW pomocy społecznej, z inwentarza ONI PRACOWNIKÓW SOCJALNYCH (N= 1.892)	67
Wykres 26. Rekonstrukcja rozkładu temperatur emocjonalnych w subświecie SPOŁECZNOŚCI LOKALNEJ, z inwentarza ONI MŁODZIEŻY(N=2.110)	67
Wykres 27. Rekonstrukcja rozkładu temperatur emocjonalnych kategorii MŁODZIEŻ w inwentarzu ONI PRACOWNIKÓW SOCJALNYCH (N=932)	68
Wykres 28. Rekonstrukcja rozkładu temperatur emocjonalnych kategorii MŁODZIEŻ w inwentarzu ONI MŁODZIEŻY (N=1.227)	68
Wykres 29. Rekonstrukcja rozkładu temperatur emocjonalnych kategorii instytucje wg PRACOWNIKÓW SOCJALNYCH (N=825)	72
Wykres 30. Rekonstrukcja rozkładu temperatur emocjonalnych kategorii instytucje wg MŁODZIEŻY (N=2.699)	72
Wykres 31. Rekonstrukcja rozkładu wybranych kategorii: instytucje - służby społeczne wg PRACOWNIKÓW SOCJALNYCH (N=200)	74
Wykres 32. Rekonstrukcja rozkładu wybranych kategorii instytucje - służby społeczne wg MŁODZIEŻY (N=1.141)	74
Wykres 33. Rekonstrukcja rozkładu wybranych kategorii instytucje - infrastruktura społeczno - kulturalna dla młodzieży wg PRACOWNIKÓW SOCJALNYCH (N=374)	74
Wykres 34. Rekonstrukcja rozkładu wybranych kategorii instytucje - infrastruktura społeczno - kulturalna dla młodzieży wg MŁODZIEŻY (N=1.062)	74
Wykres 35. Rekonstrukcja rozkładu wybranych kategorii instytucje - władza wg PRACOWNIKÓW SOCJALNYCH (N=128)	75
Wykres 36. Rekonstrukcja rozkładu wybranych kategorii instytucje - władza wg MŁODZIEŻY (N=223)	75

